

Araştırma Makalesi / Research Article DOI: 10.33207/trkede.1197264

ELAMTU: ELAM ADI VE ELAM TOPRAKLARI ÇERÇEVESİNDE MODERN GÜNEYBATI İRAN'IN COĞRAFİ KİMLİĞİ*

*Elamtu: The Geographical Identity of Modern Southwestern Iran in the
Framework of the Name of Elam and the Lands of Elamite*

Eray KARAKETİR**

ÖZ: İsmi hüküm sürdüğü engebeli ve yüksek coğrafyadan alan Elam Krallığı, çivi yazılı kaynaklarda “Yüksek Ülke” anlamına gelen “Elamtu” ve türevi sözcüklerle ifade edilmiştir. Elam Krallığı, bugünkü İran’ın Huzistan, Fars, Luristan, Kirman ve Senendec bölgelerini içeren ve genel olarak Güneybatı İran olarak bilinen coğrafyada MÖ 3-1. binyıllar arasında hüküm sürmüştür. Krallığa başkentlik yapan Susa ve Anşan şehirleri göz önünde bulundurulduğunda Elam’ın çekirdek bölgesini Huzistan ve Fars illeri meydana getirmiştir. Güneybatı İran, Zagros Dağları ve Huzistan Ovası başta olmak üzere yüksek dağlar ile geniş ovaların bir arada bulunduğu, Karun ve Kerhe gibi nehirlerin yanı sıra Bahtıgan ve Meharlu gibi göllerin yer aldığı, yeryüzü şekilleri ve doğal kaynaklar bakımından zengin bir coğrafyadır. Mezopotamya ile komşu olan söz konusu bölge, farklı iklim ve bitki türlerine ev sahipliği yapmaktadır. Yer yer kurak iklimin ağır bastığı bölgede yüksek kesimler kısmen ağaçlarla örtülü iken, ovalık alanlarda nispeten bozkır bitkisi örtüsü öne çıkmaktadır. Tüm bu coğrafi unsurlar, Güneybatı İran coğrafyasının mozaik bir yapı olarak nitelendirilmesine olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Elam, Elam Krallığı, Elamlılar, Huzistan, Güneybatı İran, İran Coğrafyası

ABSTRACT: Elamite Kingdom, which takes its name from the rugged and high geography it reigns, is expressed in cuneiform sources with “Elamtu” meaning “High Land” and its derivative words. The Elamite Kingdom ruled between 3rd-1st millennium BC in the geography known as Southwestern Iran, which includes the Khuzestan, Fars, Luristan, Kerman and Senendaj regions of today's Iran. Considering the cities of Susa and Anshan, which were the capitals of the kingdom, the provinces of Khuzestan and Fars formed the core

* Bu makale 8-9 Nisan 2021 tarihlerinde İnönü Üniversitesi Güney Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından çevrimiçi düzenlenen Uluslararası Asya Çalışmaları Lisansüstü Öğrenci Kongresi’nde “Elam’ın Sınırları ve Coğrafi Özellikleri” başlığıyla sözlü bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Doktora Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Denizli, karaketireray@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0452-7622

Geliş Tarihi / Received: 31.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted: 29.11.2022

Yayın Tarihi / Published: 30.01.2023

region of Elamite. Southwestern Iran is a geography rich in landforms and natural resources, where high mountains and wide plains, especially the Zagros Mountains and the Khuzestan Plain, coexist, along with lakes such as Bakhtegan and Maharloo as well as rivers such as Karun and Karkheh. The region, which is adjacent to Mesopotamia, hosts to different climates and plant species. In the region where the arid climate prevails in places, while the high parts are partially covered with trees, the steppe vegetation comes to the fore in the plains. All these geographical factors allow the Southwestern Iran geography to be characterized as a mosaic structure.

Keywords: Elam, Elamite Kingdom, Elamites, Khuzestan, Southwestern Iran, Geography of Iran

Giriş

İran Platosu, Anadolu Yarımadası'nı Orta Asya ve Güney Asya'ya bağlayan bir konumda yer almakta ve bu konumuyla coğrafi bakımdan kilit rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra İran Platosu'nun tamamı sadece İran sınırları içerisinde kalmamakta, Afganistan ve Pakistan'a ilaveten Türkmenistan'ın güneyi ile güneybatısındaki bazı bölgeleri de içine almaktadır. Hatta Irak'ın kuzeydoğusunun belirli kısımları da İran Platosu'na dâhil edilebilmektedir (Petrie, 2013a: 4). Söz konusu geniş plato, İran siyasi sınırları içerisinde Zagros ve Elburz dağları, Deşt-i Kevir ve Deşt-i Lut çölleri (Helwing, 2012: 501) ile Huzistan Ovası ve Kur Nehri Havzası (Carter ve Stolper, 1984: 103) gibi önemli coğrafi öğeleri barındırmaktadır. İki önemli su kaynağı olan Hazar Gölü ile kuzeyden, Fars Körfezi (Basra Körfezi) ile güneyden çevrelenmiş olan İran coğrafyasının dış kesimleri dağlar sebebiyle genellikle yüksek ve engebeli iken, ülkenin iç kesimleri genellikle 1000 metrenin üzerinde bir yükseltiye sahip bulunmakla birlikte dış kesimlere oranla daha alçakta kalmaktadır. Bu özellikleri sebebiyle İran coğrafyası bir "kâse"ye benzetilmektedir (Potts, 2015: 15-16). Bu temel ve birbirinden önemli oranda farklı olan unsurların bir arada yer alması, İran coğrafyasında çok çeşitli siyasi ve kültürel oluşumların ortaya çıkmasına imkân tanımıştır (Masuri, 2013: 3).

Elam Krallığı'na ev sahipliği yapmış olan Güneybatı İran, İran'ın genel coğrafi çeşitliliğini yansıtan bir bölge olması nedeniyle gerek insanoğlu gerekse bitki ve hayvan türleri için özgün bir yaşam ortamı sunmaktadır. Kuzey, orta ve güneyinde Zagros Dağları, batısında Mezopotamya Ovası, güneyinde ise Fars Körfezi bulunan söz konusu bölge, ova, dağ ve deniz üçgeni arasında uzanmaktadır. Eski zamanlarda Susyana olarak isimlendirilen ve kurak yaylalarında yaşam süren göçebe Arap kabilelerinden dolayı İran halkı tarafından 1925 yılına gelinceye dek "Arabistan" denilen Huzistan'ı bünyesinde bulunduran bölge, Dicle ve Dicle ile Fırat'ın Fars Körfezi'ne dökülmeden önce birleşmelerinden meydana

gelmiş olan Ervend Rud (Şattularap) aracılığıyla Irak'tan, Zagros Dağları aracılığıyla ise İran'ın merkezi platosundan ayrılmaktadır. Özellikle Huzistan bölgesi coğrafi bakımdan çoğunlukla Mezopotamya Ovası'nın bir devamı gibi kabul edilmekle beraber bazı farklılıkları da bünyesinde barındırmaktadır (Uslu, 1998: 436; Moghaddam, 2012: 514-515).

MÖ 4. binyılda İran'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Güneybatı İran'da da bir dizi sosyo-ekonomik gelişme yaşanmış, bu gelişmeler arasında en dikkat çekenini ise Proto-Elam yazısının icadı olmuştur. İran'da tarihi çağların başladığı, bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek bu dönemi MÖ 3. binyılın ilk çeyreğinde Elam'ın tarih sahnesine çıkışı izlemiştir. Günümüzde Huzistan ilinde¹ (Eski Susyana) yer alan Susa'nın yanı sıra Fars ilindeki (Eski Persya) Anşan'ın (veya Anzan) da etkisiyle MÖ 3. binyılda askeri ve siyasi yapısını güçlendiren Elam, tarihin önde gelen krallıkları arasında yerini almıştır. Bununla birlikte askeri ve siyasi etkenlere ilaveten Zagros Dağları'nın başı çektiği coğrafi zorluklar neticesinde Elam'da zaman zaman yönetim sorunları yaşanmıştır. Bunun sonucunda komşusu Mezopotamya'daki çağdaş krallıklarla karşılaştırıldığında Elam'da merkezi idare zayıf kalmıştır (Grantovskiy, 2021: 30-31).

Coğrafi Bir Tanımlayıcı Olarak Elam İsmi ve Kökeni

Elam Krallığı'nın coğrafyasını ele almadan önce Elam ismini incelemek gerekmektedir. Zira MÖ 3. binyılın ilk yarısından itibaren çivi yazılı metinlerde yer almaya başlayan Elam'a verilen isimlerin, Elam'ın coğrafi koşullarına bir göndermede bulunduğu görülmektedir. Elam ismi Sumercede genellikle "NIM" (yüksek, doğulu), "MA" (toprak, yeryüzü) ve "KI" (yer, bölge, ülke) (Langdon, 1911: 224-231; Gadd, 1924: 185-189; Labat, 1976: 195; Aydın, 2013: 534; "NIM", 2022; "MA", 2022; "KI", 2022) işaretlerinin yardımıyla ifade edilmiş olup, bu işaretler az rastlanmakla birlikte Elam ismiyle birlikte de kullanılmıştır. Elam'ı coğrafi ya da siyasi anlamda belirtmek için Yüksek Ülke ve Elam Ülkesi manasında "NIM^{ki}", "ELAM.MA^{ki}", (Langdon, 1911: 58-68; Labat, 1976: 195; Zadok, 1987: 3-4; CAD E: 76b) "NIM.MA^{ki}" (Salaris, 2019: 148; "NIM.MA^{ki}", 2022) ve "ELAM^{ki}" (Edzard, 2003: 155; Kaneva, 2006: 151; Woods, 2008: 238) ifadeleri kullanılmıştır. Elamlılar ise Yüksek Ülke'nin insanı ya da Elam Ülkesi'nin insanı anlamına gelecek şekilde "lúNIM", "lúELAM.MA^{ki}"

¹ Günümüzde İran idari yapısında iller; siyasi, kültürel, sosyal ve doğal şartlar bakımından birbirine yakın birkaç yerleşim biriminden meydana gelmekte olup, bu yerleşim birimlerinden en uygunu il merkezini oluşturmaktadır. Ayrıntı için bkz. Koç, 2021: 3-28.

(Langdon, 1911: 57; Zadok, 1987: 3-4) ve “^{elû}NIM.MA^{ki}” (Salaris, 2019: 148; “^{elû}NIM.MA^{ki}”, 2022) şeklinde belirtilmiştir.

Akadca metinlerde “elû” fiilinden (yüksek olmak, yukarıda bulunmak) (Damerow ve Englund, 1989: 1; CAD E: 110a) ya da “ala’itum matum” (yüksek ülke) ve “elitum” (yüksek ülke) (Durand, 1988: 438; Quintana, 1996: 43; CAD E: 97-99b) sözcüklerinden türediği düşünülen “Elamtu”, (Poebel, 1931: 25; CAD E: 77a) ve “Elamû”, “Elamîtu” (CAD E: 76b) isimleriyle görülen Elam, daha az rastlanmakla birlikte Mari Krallığı’na ait metinlerinde “mätum elitum” (yüksek ülke) biçiminde yer almıştır (Thureau-Dangins, 1936: 177; Dossin, 1938: 184; CAD E: 113b). Elam ismi Elamlıların kendi dillerinde ise “Hatamti”, “Haltamti” ve “^{hal}hatamti” şeklinde ifade edilmiş olup (Hinz, 1971: 644; König, 1977: 37; Steve, 1992: 143; Vallat, 1996: 79; Potts, 2015: 4) François Vallat tarafından “Elamtu” isminin “Ha(l)tamti”den türediği ileri sürülmüştür (Vallat, 1996: 79; Potts, 2015: 4). Walther Hinz, “hal” (ülke, bölge) ve “tamt” (tanrı, merhametli, bağışlayıcı) kelimelerinin birleşiminden meydana gelip Elamlılar tarafından “altamt” şeklinde telaffuz edilen “Haltamti” isminin “Tanrı’nın Ülkesi” anlamına gelebileceğini belirtmiştir (Hinz, 1971: 644).

Elamlıların ardından İran merkezli büyük bir imparatorluk kuran Persler (Ahamenişler), ne Elamlıların kendilerine verdikleri yerli ismi (haltamti) ne de kendilerinden önce başka halkların Elam’a verdikleri isimleri kullanmışlardır. Bu konuda kendilerine özgü bir yol tutan Persler’in, Elam’ı Persçe “^uja”, “^uvja”, “^ujiya”, “^hüja” veya “^huža” sözcükleriyle isimlendirdikleri tespit edilmiştir (Kent, 1950: 14; Basello, 2005: 1; Henkelman, 2011: 8-16; Waters, 2011: 289; Henkelman, 2018: 807; Bladel, 2021: 447-462; Mousavi ve Daryae, 2021: 485-494). Bu tespitin en önemli dayanağı ise Pers kralı Büyük Darius’un başta meşhur Bisütun Kitabesi olmak üzere çeşitli yazıtları olmuştur. Bisütun Kitabesi’nde Büyük Darius, egemenlik kurduğu ülkeler arasında “^uja” şeklinde isimlendirdiği Elam’ı da saymış ve kendisine isyan eden ülkelerden birisinin yine “^uja” yani Elam olduğunu bildirmiştir (Kent, 1950: 58-177; Schmitt, 1991: 49-79).

Elam ve Pers araştırmaları konusunda önde gelen bilim insanları arasında sayılan Wouter Franklin Merijn Henkelman, Persler’in Zagros vadilerine geldiklerinde karşılaştıkları Elamlı/Elamca konuşan ilk grupların kendilerini veya o sırada yaşadıkları bölgeyi “^uča” ya da “^{uw}(a)ča” şeklinde isimlendirmiş olabilecekleri ihtimalini öne çıkarıp Persler’in Elam’ı isimlendirmelerinde bu durumun rol oynama olasılığını ifade etmiştir. Konuyla ilgili iddialarını devam ettiren Henkelman, Perslerin Elam’a

verdikleri “ūja” isminin Eski Yunanca “Οὔξιοι” (Ouksioi) sözcüğüyle ilişkili olduğunu ileri sürmüştür (Henkelman, 2011: 8-16; Henkelman, 2018: 807). Söz konusu Eski Yunanca sözcük antik yazarların eserlerinde “Uksii” şeklinde yer almıştır. Antik yazarlar, göçebe Uksii halkının yaşadığı bölge konusunda ayrıntıları birbirinden farklı olan bilgiler vermiş olmalarına rağmen verdikleri bilgilerin temel yönlerine bakıldığında söz konusu bölgenin Susyana ile Persya arasında yer aldığı anlaşılmıştır. Nitekim Strabon, Uksii topraklarının Sousis (Susyana) ve Persis (Persya) arasında kalan dağlık bir ülke olduğunu açıkça belirtmiştir (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 4-5; Diodorus, *Diodorus of Sicily*, XVII. 67; Arrian, *Anabasis of Alexander*, III. 17; Quintus Curtius, *History of Alexander*, V. 3. 1-16; Bahadori, 2017: 173-197). Uksii bölgesinin yeri konusunda araştırmacıların kesin bir tespiti olmamasına karşın birtakım tahminlerde bulunulmuştur. Bu konuda baskın görüş olarak modern Fehliyan öne çıkmış olmakla birlikte Mescid-i Süleyman, İzeh, Behbahan ve Geçsaran da Uksii kabilesine ev sahipliği yapan bölgeler arasında gösterilmiştir. Bu doğrultuda Henkelman'ın Pers ve Elam halklarının temas alanı olarak ifade ettiği bölgenin yaklaşık olarak Uksii toprakları, Perslerin Zagros bölgesinde karşılaştıkları Elamca konuşan ilk toplulukların ise Uksii kabilesinin ataları olabileceği ihtimali ortaya çıkmıştır (Henkelman, 2011: 8-16; Bahadori, 2017: 173-197; Henkelman, 2018: 807). Öte yandan Persler ile soy bağı olan ve Persler'den önce İran'da egemenliği ellerinde bulunduran Medler'in de somut bir kanıt olmamakla birlikte Elam'ı Persler'in verdikleri isimle yani “hace” veya “huz” şeklinde adlandırmış olabilecekleri ihtimal dâhilinde görülmüştür (Attar, 2006: 24).

Elam isminin kutsal metinlerdeki durumuna bakıldığında ise İbranicede Akadca “Elamû” ve “Elamītu”dan (CAD E: 76b) türeyen “ylm” kökünden gelen “Êlam” sözcüğüyle ifade edilen Elam ismi, (Dubovsky, 2018: 27) Eski Ahit'in İbraniceden Eski Yunancaya çevirisi olarak bilinen Septuagint'te “Αύλαμ” (Aylam) şeklinde yer almıştır (Muraoka, 2009: 14; Álvarez-Mon, 2012: 740; Dubovsky, 2018: 27; Serdar Dinçer, 2019: 160). Eski Ahit ve Yeni Ahit'te “Elam” şeklinde yer alan Elam ismi, (Yaratılış, 10. 22; Elçilerin İşleri, 2. 1-11) anlaşılacağı üzere günümüze de bu haliyle kullanılmaktadır.

Orta Çağ'a gelindiğinde Elam isminin Persçe “ūja” sözcüğünün zaman içinde bir miktar değişime uğramış haliyle varlığını sürdürdüğü ve hem bir coğrafi bölge hem de bir halk için isim işlevi gördüğü belirlenmiştir. Nitekim Orta Çağ'a ait bazı eserlerdeki bilgiler, Perslerin Elam'a vermiş oldukları isimler konusunda çivi yazılı kaynaklar ve antik yazarların

verdikleri bilgilerle benzerlik göstermiştir. Söz konusu eserler yardımıyla, bugünkü İran'ın Huzistan iline ve Orta Çağ'da bu bölgede yaşayan halka verilen ismin köken bakımından Perslerin Elam'a verdikleri isme dayandığı tespit edilmiştir (Bladel, 2021: 447-462).

Elam'ın başkenti Susa'ya ev sahipliği yapan Huzistan bölgesi, Eski Yunancada "Sousis" ve "Sousiana" isimleriyle tanımlanmış olup, (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 2; XVI. 1. 1; Smith, 1872: 1050-1051) söz konusu bölge MÖ 2. yüzyıl ile MS 3. yüzyılın başları arasında, diğer bir ifadeyle Partlar Dönemi'nde yine Elam isminden kökenini alan Eski Yunanca "Elyma" ve "Elymais" isimleriyle belirtilmiştir (Strabo, *The Geography of Strabo*, XVI. 1. 17; Smith, 1870: 822-823; Salaris, 2019: 147-149; "Elymais", 2022). Mani Orta Farsçasında "hužīg", Ermenicede "xužik", Aramicede "huzāyā" olarak ifade edilen Elam, Sasani Orta Farsçası ve Modern Farsçada kavim adı olarak "hūz" ismiyle belirtilmiş olmasının yanı sıra Elamlıların yaşadığı coğrafi bölge "Hūzistān" şeklinde isimlendirilmiştir. Söz konusu sözcük Farsçadan Arapçaya yine "hūz" şeklinde geçmiştir. Ayrıca "hūz"un Arapça çoğulu olan "Ahvāz" sözcüğü, Huzistan ilinin başkentinin ismi (Ahvaz) olarak günümüzde kendisine önemli bir yer edinmiştir (Savory, 1986: 80-81; Basello, 2005: 1; Bladel, 2021: 447-462).

Elamlıların birkaç asır sonraki torunları olabilecekleri hususunda güçlü belirtiler olan Huz halkı ve dilleri hakkında Orta Çağ Süryani ve Arap kaynaklarında çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Sözü edilen kaynaklarda bugünkü Huzistan'da yaşadığı anlaşılan "hūz" isimli bir halktan ve onların "hūzī" adı verilen dillerinden bahsedilmiştir. MS. 6. yüzyılda, Arapların İran'ı fethinden önce yazıldığı tahmin edilen ve yazarı bilinmeyen *Havari Mār Mārī'nin İşleri* isimli Süryanice bir elyazmada Bet-Huzaye'de (Huzistan) Huzi ve Fars tüccarların bulunduğu bahsedilmiş ve Havari Mār Mārī'nin Bet-Huzaye'ye vardığında orada Huzi ve Fars halkları arasında Hristiyanlığın yayıldığını görerek bundan sevinç duyduğu ifade edilmiştir. Söz konusu elyazma eserde Huzistan'da yaşayan halk arasında Huz ve Fars olmak üzere bir ayrıma gidilmesinde dil farkının etkili olması güçlü bir ihtimal olarak görülmüştür (Harrak, 2005: xiv-xvii; 71-75; Bladel, 2021: 452-453).

8-9. yüzyıl arasında yaşayan ve Arap edebiyatının önde gelen edip ve kelamcıları arasında sayılan Câhiz², *el-Beyân ve't-tebyîn* ve *Kitâbü'l-Hayevân* (Şeşen, 1993: 20-24) isimli eserlerinde Huzi dilinden bahsetmiştir. *el-Beyân ve't-tebyîn*'de Huzi dilinin son derece zengin bir ses envanterine sahip olduğunu belirten Câhiz, (Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I. 34. 8-9; Bladel, 2021: 450-451) *Kitâbü'l-Hayevân* adlı eserinde ise ticaret yapmak ve uzun zaman komşu olmak suretiyle Huzi halkıyla sıkı temas kuranlar için bile Huzi dilinin öğrenilmesi en zor dillerden birisi olduğunu bildirmiştir (Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, V. 289. 9-14; Bladel, 2021: 450-451). Câhiz böylelikle günümüzde Elamca ses bilgisi hakkında yaşanan zorluklara bir bakıma yüzyıllar öncesinden dikkat çekmiştir (Bladel, 2021: 450-451).

9. yüzyılda yaşadığı bilinen coğrafyacı ve tarihçi Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân* (Ağarı, 2013: 287-288) isimli eserinde Ahvaz bölgesinde Farsçanın yaygın kullanıldığını belirtmekle birlikte bölge insanların kulağa anlamsız gelen özel bir lehçeyi konuştuklarını bildirmiştir (Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, 361. 15-17; I. 203. 2; Bladel, 2021: 451).

10. yüzyılda yaşayan İranlı coğrafyacı İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Tolmacheva, 2001: 203-205) isimli eserinde, Huzistan halkının Farsça ve Arapça konuşmakla beraber Farsça, Aramice veya İbranice olmayan Huzi isimli başka bir dili de konuştuklarını belirtmiştir (İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*, 91. 10-11; Bladel, 2021: 449). Dönemin Arapça terminolojisinde, Farsça teriminin Soğdca haricinde genellikle herhangi bir İran dilini ifade ediyor olduğu dikkate alındığında İstahrî, Huzi dilinin ne Farsçanın da dâhil olduğu Hint-Avrupa dil grubuna ne de Sami dil grubuna girmediğine işaret etmiştir. Bu durum Türkiye Türkçesinde “Huzca” veya “Huzice” şeklinde isimlendirilebilecek Huzi dilinin Huzistan'ın eski yerli halkının ya da hiç değilse bölgeye adını verenlerin dili olduğu sonucunu doğurmuştur (Bladel, 2021: 449).

Huz halkı Orta Çağ'a ait bazı Arapça kaynaklarda “El-Hüzīya” şeklinde isimlendirilmiş ve düşük seviyedeki hizmetçiler olarak tanımlanmıştır (Bladel, 2021: 450). 10. yüzyılda yaşayan meşhur varrâk (kitapçı) ve nedim olan İbnü'n-Nedîm, günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbü'l-Fihrist*'te bu konuda önemli bilgiler vermiştir. İsmi geçen eser, İslâm tarihinin ilk dört asrında Arapça kaleme alınan ve başka dillerden Arapçaya tercüme yapılan eser ve yazarlarının bir envanteri niteliğinde olması sebebiyle *el-Fihrist* ismini

² Çalışmada atf yapılan Orta Çağ'a ait Arapça eserlerin ilgili yerleri sırasıyla cilt numarası, sayfa numarası ve satır numarası şeklinde, cildi olmayan eserler ise sırasıyla sayfa numarası ve satır numarası biçiminde verilmiştir. Örneğin Câhiz, I. 34. 8-9.

almıştır (İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, Önsöz; Karaarslan, 2000: 171-173). İbnü'n-Nedîm, söz konusu eserinde 8. yüzyılda yaşayan Fars asıllı mütercim ve edip İbnü'l-Mukaffa'ya (Durmuş, 2000: 130-134) dayandırarak Farsların kullandıkları dilleri Pehleviçe, Derîce, Farsça, Hûzistan ve Süryânî dili olarak sıralayarak Hûzistan (Huzi) dilinin krallar ve soylular tarafından özel semtlerde, eğlence yerlerinde ve hizmetçilerle konuşma esnasında kullanıldığını bildirmiştir (İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 54. 5-15; Bladel, 2021: 450). İbnü'l-Mukaffa'nın ve dolayısıyla İbnü'n-Nedîm'in verdiği bilgilerin doğru olduğu kabul edilirse Fars kral ve soylularının Huzi dilini henüz çocukken dadılarından, sütannelerinden veya hizmetçilerden öğrenmiş olmaları güçlü bir ihtimal olarak değerlendirilmiş ve hizmetçilerin bir kısmının Huzistan'dan temin edildiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Nihayetinde Huzi dilinin Fars toplumunun genelinden ziyade belirli mekânlarda, belirli nitelikteki insanlar arasında konuşulan ve görece mahremiyeti olan, kendine özgü bir dil olduğu anlaşılmıştır (Bladel, 2021: 450). Yine *el-Fihrist*'te geçen bir olayda Huz soyundan gelen birisinin soyu nedeniyle saygınlık bakımından geri planda kalmasını ima eden ifadeler şu şekilde aktarılmıştır:

“el-Kisâî ölünce talebeleri toplanıp el-Ferrâ'nın kendilerine ders vermesini istediler, “Sen en bilgilimisin” dediler. O ise ders vermek istemedi. Üstelediler, sonunda kabul etti. Talebelerin meclisteki yerlerini tayin etmek için neseplerini sordu. Sordukları arasında es-Sikkît de vardı. Ona “Nesebin ne?” dedi. O ise “Allah iyiliğini versin, Hûzlardanım. Ahvaz bölgesinin Devrak köyündenim” dedi. el-Ferrâ kırk gün evine kapandı, çıkmadı. Bunun sebebi soruldu. O ise “Sübhânellah, es-Sikkît'i görmekten utaniyorum. Biraz nâhoş olsa da ona nesebini sordum, o da doğruyu söyledi” dedi. es-Sikkît âlim bir kimseydi” (İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 226-228. 5.).

10. yüzyıl ortalarında doğup 1000 yılı civarında vefat ettiği bilinen coğrafyacı Makdisî, (Tolmacheva, 2003: 431-432) Huzi dili hakkında bilgi veren bir diğer isim olmuştur. Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm* isimli eserinde, Huzistan halkının Arapça ve Farsça olmak üzere iki dil konuştuklarını belirtmesine rağmen Zagros Dağları'nın eteklerinde uzanan Huzistan'ın doğusundaki Ramhürmüz kasabasında, halkın başkaları tarafından anlaşılmayan bir dil konuştuklarını ifade etmiştir (Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*, 418. 6; Bladel, 2021: 451).

12-13. yüzyıl arasında yaşayan Yâkût el-Hamevî ise *Mu'cemü'l-büldân* (Avcı, 2013: 288-291) adlı eserinde Huzi dilinin hamam ve tuvalet hizmetçileri tarafından konuşulduğunu yazmıştır (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, III. 925. 17-19; Bladel, 2021: 450). Bu sebeple kraliyet ailesinin ve diğer soyluların, söz konusu hizmetçilerle diyaloglarında bu dili kullanmış olmaları olasılık dâhilinde görülmüştür (Bladel, 2021: 450).

Ana Hatlarıyla Elam Krallığı'nın Siyasi ve Kültürel Sınırları

Elam coğrafyası hakkında bilinenler, gerek Elam ve komşu uygarlıklardan günümüze ulaşan çivi yazılı belgelere gerekse Elam arkeolojisinin yaklaşık yüz elli yıllık geçmişine rağmen istenilen düzeye ulaşamamıştır. Esas itibariyle bu durumun en temel sebebi kapsamlı araştırmaların olmaması, mevcut araştırmaların ise çeşitli sebeplerden ötürü aralıklarla yapılmış olmasıdır. Ayrıca araştırmalardan edilen bilgilerin ihtiyaç olmasına rağmen farklı yöntem ve bilimsel disiplinlerle sentezlenmeden sunulması da bu konuda bir diğeri sebebi meydana getirmiştir. Söz konusu etkenler nedeniyle Elam coğrafyasını ele alan çalışmalarda bölge ve şehir isimlerinin yanına sık sık soru işareti koymak durumunda kalınmıştır (Rashidian, 2019: 148).

Elam'ın siyasi ve kültürel sınırları üzerine söylenecek ilk söz, diğeri Eski Çağ devletlerinde de görüldüğü üzere sınırların zaman içinde değişim gösterdiğidir. Elam'ın güçlü olduğu dönemlerde genişleyen sınırlar, aksi dönemlerde daralmak durumunda kalmıştır. Bununla beraber Elam'ın siyasi ve kültürel mevcudiyetinin sınırlarını eldeki bilgiler doğrultusunda genel bir çerçevede ifade edebilmek mümkündür. İlk başta en geniş kapsamda ele alındığında Elam'ın kuzeybatı sınırını, batıda Bağdat'tan başlayıp doğuda Kirmanşah, Kengaver, Hemedan, Kazvin ve en son Tahran'a kadar ulaşan kesimde Büyük Horasan Yolu (İpek Yolu) oluşturmaktadır. İç çöl havzasının batı kenarı, diğeri bir ifadeyle Zagrosların doğusundaki İran Platosu, bölgenin kuzeydoğu sınırını çizmektedir. Arkeolojik araştırmaların eksikliği nedeniyle güç gibi görünse de eldeki az sayıdaki veri Fars ili ile Kirman ilinin sınırını bölgenin doğu ve güneydoğu sınırı olarak kabul etmemize olanak sağlamaktadır. Zira Kirman ile Fars illerini ayıran Darab ve Sircan arasında muhtemel bir kültürel sınırın var olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Kirman'dan aşağıya doğru inip Fars Körfezi'ne doğru gidildiğinde Elam'ın güneydoğudaki en uç noktasının Bender Abbas'ın batısına yerleştirilebileceği görülmektedir. Elam'ın güney sınırı ise Fars Körfezi'nin doğu kıyısındaki Buşehir'e kadar uzanmaktadır. Nitekim Buşehir yakınındaki Tul-e Peytul (Eski Liyan) yerleşmesinde MÖ 2. binyıla ait Elam varlığının izlerine rastlanmaktadır. Buna karşın Laristan ile Tangistan'ın alt kıyısının kültürel manada Elam sınırları içerisinde yer aldığına dair bir kanıt bulunmamaktadır (Vallat, 1998: 301-313; Potts, 2015: 14-15).

Yukarıda verilen bilgiler genel olarak ifade edilirse Elam, Batı Asya'yı Güney Asya ve Orta Asya'ya bağlayan İran Platosu'nun güneybatı kısmının önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Diğeri bir ifadeyle Elam'ın hâkimiyet

sahasını Güneybatı İran oluşturmakta (Basello, 2016: 788; Petrie vd., 2018: 99) ve yaklaşık 210.000 km²'lik bir alanı kapsamaktadır (Wright ve Johnson, 1975: 268). Elam'ın kapsadığı alana bugünkü İran siyasi coğrafyası üzerinden bakıldığında ise Huzistan ve Fars illerinin tamamının, Luristan ilinin güney kesimlerinin, Kirman ilinin batısının ve Senendec bölgesinin güneyinin Elam coğrafyasını meydana getirdiği görülmektedir (Carter ve Stolper, 1984: 103; Miroschedji, 2003: 18; Imanpour, 2012: 59). Elam'ın kalbi olarak ifade edilebilecek çekirdek bölgenin ise Huzistan ilinin tamamı ile Fars ilinin batı yarısından ibaret olduğu anlaşılmaktadır (Potts, 2005: 9).

Sözü edilen siyasi ve kültürel sınırların yanı sıra Elam'ın en belirgin doğal sınırlarını Fars Körfezi ve Zagros Dağları oluşturmaktadır. Bu iki doğal sınıra ek olarak güneybatıdaki bataklıklar ve Zagros Dağları'ndan kaynağını alan büyük akarsular, Elam coğrafyasını çevreleyen diğer doğal unsurlardır (Uslu, 1998: 436; Álvarez-Mon, 2010: 6). Zagros Dağları ve Fars Körfezi'ne ilaveten bereketli Mezopotamya Ovası'nın bir kısmının da dâhil olduğu farklı niteliklere sahip bu üç coğrafi ortam, Elam Krallığı için benzersiz olarak nitelendirilebilecek yaşam alanları sunmuştur (Moghaddam, 2012: 514-515).

Güneybatı İran'ın Yeryüzü Şekilleri ve Doğal Kaynakları Dağlar

Elam'ın en önemli yükseltisini sadece İran coğrafyası için değil, aynı zamanda tüm Ortadoğu için önem arz eden Zagros Dağları oluşturmaktadır. Zagroslar ile Toroslar'ı bünyesinde bulunduran ve Güney İran'dan Güney Anadolu'ya doğru bir yay şeklinde uzanan Zagros-Toros sıradağ zinciri, Arap Kalkanı'nın Avrasya kara kütesini itmesi neticesinde oluşmuştur (Wright ve Johnson, 1975: 268). Zagros Dağları, Türkiye, İran ve Irak sınırlarının kavşağında yer almaları ve önemli yükseltileri nedeniyle Ön Asya'nın dikkat çeken coğrafi özellikleri arasında kabul edilmektedir. Türkiye, İran ve Irak sınırından başlayıp önce Fars Körfezi'nin, ardından ise Umman Körfezi'nin doğu kıyısı boyunca güneydoğu yönünde devam eden Zagros Dağları, toplamda 1610 km yol katetmektedir (Levine, 1973: 1). "Bereketli Hilal" olarak tabir edilen bölgenin İran'da yer alan kısmını İran'ın iç kesimlerinden ayıran doğal bir sınır oluşturan Zagros Dağları'nın doğu ucunda yer alan sırtlar, Elburz Dağları ve Kopet Dağ ile kuzeye bağlanan kuzey-güney rotasındaki Qa'in-Birjand yaylalarına ulaşmaktadır. Zagros Dağları'nın batısındaki kalan dağ yamaçlarında ise yüksek yaylalar yer tutmaktadır (Petrie, 2013a: 6). Diğer yandan, Zagros Dağları'nın "Zagros" ismi altındaki en uç noktasının Hürmüz Boğazı ve Bender Abbas ile sınırlı olduğu iddia edilmekle birlikte bu sınırın daha öteye, Sistan ve Belucistan

eyaletindeki Makran'dan Pakistan sınırına kadar olduğu da ileri sürülmektedir (Fisher, 1968: 8). Zagros Dağları, İran sınırının dışına çıktıktan sonra Pakistan ve Afganistan boyunca keskin bir dönüş yapıp kuzeye yönelerek ileriki mesafelerde Pamir ve Hindikuş dağlarına katılmaktadır (Cameron, 1936: 1).

Zagros Dağları'nın sırtları genellikle deniz seviyesinden 2000-3000 m yükseklikte olup, bazı zirveler 3500-4500 metreye kadar erişmektedir. Jeolojik bakımdan birkaç tektonik bölgeden meydana gelmekte olan söz konusu dağlar, hem Zagros Çöküntü Bölgesi ile Zagros Kıvrılmış Bölgesi hem de Fars ili boyunca uzanmaktadır. Katlanmış yapıdaki sırtların çoğu, kuzeybatıdan güneydoğuya doğru paralel uzanan kireçtaşı antiklinallerden oluşmaktadır (Petrie vd., 2018: 101). Huzistan ve Fars kıyı ovası haricindeki İran coğrafyasının önemli bir bölümünün, farklı uzunlukta ama aynı doğrultuda kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan kıvrık yapıdaki Orta ve Güney Zagros sıradağlarıyla kaplandığı görülmektedir (Potts, 2015: 16).

Zagros Dağları'nın en geniş kesimi yaklaşık 350 km olup, Kum'un güneybatısında yer almaktadır. En dar olduğu yer ise 200 km ile İsfahan'ın güneybatısında uzanmaktadır. Söz konusu sıradağlar 60 km genişliği bulan dağ etekleri aracılığı ile Huzistan Ovası'ndan ayrılmaktadır (Potts, 2015: 16). Kuzey Zagroslar ise Güneybatı İran'ı merkezi İran Platosu'ndan ayırmaktadır (Moghaddam, 2012: 515). Öte yandan, genel olarak bakıldığında Zagros Dağları bir bütün halinde Mezopotamya ile merkezi İran Platosu arasında doğal bir sınır oluşturmaktadır (Amiet vd., 1992: 1).

Kuzey Zagrosların genel özelliklerini belirtirken üç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Senendec bölgesi boyunca İran ile Irak arasında hem doğal hem de siyasi bir sınır görevi gören ve Zagros Dağları'nın en yüksek zirvesini oluşturan "Chaine Magistrale"³ ismi verilen kısımdır. Kirmanşah ilinin bulunduğu Mah-e Deşt Ovası'na kadar kesintisiz şekilde ilerleyen bu dağ zinciri, burada Büyük Horasan Yolu tarafından ikiye bölünmesine rağmen, yoluna kaldığı yerden devam edip söz konusu ovanın güneyine yönelmekte ve nihayetinde Bahtiyari bölgesinde önemli bir yüksekliğe ulaşmaktadır. İkinci faktörü Büyük Horasan Yolu meydana getirmektedir. Bağdat ile merkezi İran Platosu arasında uzanan bu yol

³ Türkçeye "hâkim sırt" veya "hâkim zincir" şeklinde çevrilebilen "Chaine Magistrale" ifadesi ilk kez İngiliz diplomat ve doğu bilimci Cecil John Edmonds tarafından 1914 yılında kullanılmış ve literatürde bu şekilde kullanılmaktadır. Ayrıntı için bkz. Levine, 1973: 3. Ayrıca söz konusu ifade Luristan'ın kuzeyinde, Farsçada Akdağ anlamına gelen "Kuh-e Sefid" tabiriyle ifade edilmiştir. Ayrıntı için bkz. Henrickson ve Vitali, 1987: 39.

yukarıda bahsedildiği gibi Zagrosları ikiye bölüp “Zagros Kapıları” üzerinden geçerek merkezi İran Platosu’na önemli bir geçiş kolaylığı sağlamaktadır. Üçüncü faktörü ise Kuzey Zagroslar’ın birbirine bağlanan bir dizi vadi eşliğinde doğuya devam ederek Elvend Dağı’na ulaşması oluşturmaktadır. Bahsedilen bu üç önemli faktör Kuzey Zagroslar’ı dört bölgeye ayırmakta olup, bunlar şu şekilde sıralanabilir: 1) Büyük Horasan Yolu’nun kuzeyinde ve Chaine Magistrale’nin batısındaki alan. 2) Büyük Horasan Yolu’nun güneyi ile Chaine Magistrale’nin batısında kalan alan. 3) Chaine Magistrale ve Elvend Dağı arasındaki yolun güneyini kapsayan alan. 4) Chaine Magistrale ve Elvend Dağı arasındaki yolun kuzeyini ve Chaine Magistrale’nin doğusunu oluşturan alan. Bunların arasına Büyük Horasan Yolu’nu meydana getiren vadi sistemini de beşinci bir bölge olarak dâhil etmek mümkün görünmektedir. Ayrıca burada Elvend Dağı ilave bir önem arz etmektedir. Zira Batı Zagros sıralarının en doğusunda yer alan bu dağ, Zagros Kapıları’nı aşır merkezi İran Platosu’na ulaşıldıktan sonra doğu-batı yönünde ilerlemek için aşılması gereken ilk engel olarak yer almaktadır (Levine, 1973: 3-4).

Orta Zagroslar Luristan ili sınırları içerisinde kalmakta ve Kebir Kuh sıradağlarının yanı sıra Kirmanşah, Nihavend ve Hürremabad üçgenini oluşturan alanı kapsamaktadır. Söz konusu bu bölge kayalık yapısından dolayı tarıma yeterince elverişli değildir. Daha güneydoğuya, Malamir (modern İzeh) bölgesine doğru gidildiğinde Bahtiyari halkının topraklarına ulaşılmakta ve Zagros Dağları bu bölgede hayvancılık ve sınırlı kuru tarıma olanak tanımaktadır (Álvarez-Mon, 2010: 6). Kuzeybatıda kıvrımlar çok yüksekte olup, batıya doğru Mezopotamya düzlüğüne keskin bir yöneliş sergilemektedir. Neticede Zagrosların diğer kısımları gibi yine kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan Orta Zagroslar genel olarak oldukça düz ve düzenli kıvrımlarıyla öne çıkmaktadır. Buna karşın doğu kenarları daha karmaşık ve yüksektir (Fisher, 1968: 17-18).

Güney Zagroslar’ın merkezi bölgesini Fars ili oluşturmakta ve söz konusu dağlar bu bölgede kuzey, güney, batı ve merkez olmak üzere dört gruba ayrılmaktadır. Kuzeydeki sıralar İsfahan’daki Samirum Dağı’nda başlamakta ve İzedhast’ı geçtikten sonra Abade’de ikiye bölünmektedir. Bunlardan ilki kuzeydoğu bölgesinde Bevanat’a kadar uzanarak sonunda Abarkuh Çölü’nde kaybolmaktadır. İkinci sıra ise Pasargad civarına uzanarak buradan güneye doğru devam etmektedir. Güneydeki sıralar Firuzabad, Darab’ın güney kesimleri ve Cehrom ile Lar arasındaki saha olmak üzere üç şekilde sıralanmaktadır. Batıda yer alan sıralar, esas olarak

Huzistan ve Fars illeri arasında kalan sıralardan meydana gelmektedir. Kuhgiluye'den başlayan sıralar Fehliyan ve Mamesani bölgesinde birkaç sıraya ayrılmaktadır. Bunlardan en bilineni Şiraz'ın güneyinde, Kazerun ve Arjan'ın batısında uzanan ve sonunda Firuzabad bölgesindeki güney sıralarıyla bağlantı kuran Karadağ'dır. Merkezdeki sıralar, kuzey ve güneyden Mervdeşt Ovası'nı çevreleyen üç sıraya ayrılmaktadır. Bunlar arasında en bilinen grup Mervdeşt Ovası'nın kuzeyinde uzanan Baram Firuz, Mervdeşt Ovası'nın güneyi ile Şiraz'ın kuzeyinde yer alan Bemu ve Meharlu Gölü'nün güneyinde uzanan Meharlu'dur. Mervdeşt Ovası'nı çevreleyen üç ana sıradan ikincisi olan Todaj, Fesa ve Darab'ın kuzeyinden geçtikten sonra doğuya yönelerek Kirman'daki Sircan Dağı'na ulaşmaktadır. Üçüncü ana sırayı ise Firuzabad ve Cehrom arasında yer alan Meymend oluşturmaktadır (Imanpour, 2012: 35-36).

Fars ili sınırları dâhilinde uzanan Güneydoğu Zagroslar'ın sırtları daha geniş aralıklı olup, buradaki vadiler ve ovalar Batı Zagroslar'dakilerden daha geniş bir sahayı kaplamaktadır. Söz konusu sırtlar, tarım ve hayvancılık için elverişli olan ovalar sayesinde bereketli bir bölgede meydana getirmektedir (Petrie, 2013a: 6). Güneybatı Zagroslar ise ovalık dağ etekleri, alüvyon düzlükler ve bayırlar yoluyla çevresindeki alanlardan ayrılmaktadır (Petrie vd., 2018: 99).

Zagros Dağları'nın önemli kolları günümüzde İranlılar tarafından çeşitli isimlerle anılmaktadır. Bunlara kısaca değinmek yukarıda Zagros Dağları hakkında verilen bilgileri pekiştirmek bakımından önem arz etmektedir. Bu kapsamda söz konusu Zagros kollarından birisi, Luristan ili ile Senendec bölgesini ikiye ayıran Kuh-e Kebir'dir. Kuh-e Kebir'in güneydoğusunda Kuh-e Poşt, kuzeydoğusunda ise Kuh-e Piş yer almaktadır (Carter ve Stolper, 1984: 107; Henrickson, 1986: 1).

Kuh-e Piş, Kuh-e Sefid tarafından ikiye bölünmekte ve bu bölünme Kuh-e Piş'in kuzeydoğusunda soğuk, güneybatısında ise sıcak bir iklim meydana getirmektedir (Meade, 1968: 108; Overlaet, 2013: 378). Kuh-e Poşt'un büyük bir bölümü İlam ili sınırları içerisinde kalmaktadır (Maunsell, 1925: 432). Bu bölgenin diğer önemli yükseltisini Luristan'ı kuzeybatı (Kuh-e Kebir'in Kuh-e Piş ve Kuh-e Poşt olmak üzere ikiye böldüğü Küçük Luristan) ve güneydoğu (Büyük Luristan) şeklinde iki kısma ayıran Kuh-e Garun oluşturmaktadır (Barthold, 1984: 180-181; Barthold, 2022: 192). Buna ilaveten Kuh-e Garun, Kuh-e Piş'in doğu sınırını oluşturan önemli bir engel konumundadır (Henrickson, 1986: 1). Bu önemli yükseltilerin yanı sıra Kuh-e Kebir ve Kuh-e Tengevan'ın da aralarına dâhil olduğu kuzeybatı-

güneydoğu yönünde uzanan irili ufaklı yedi dağ sırası bulunmakta ve bunlar şu şekilde gruplandırılmaktadır: 1) Kuh-e Kebir ve Kuh-e Tengevan 2) Kuh-e Maleh, Kuh-e Keyalan ve Kuh-e Taq-e Mani. 3) Kuh-e Astan, Kuh-e Dehlic ve Kuh-e Biab 4) Kuh-e Gazal ve Kuh-e Gerd. 5) Goraz, Dadabad ve Heftad Pehlu. 6) Kuh-e Sepid ve Mutba. 7) Geru, Puneh ve Şahnişin. Bu dağlar Zagros dağ zincirinin bir parçasını oluşturmakta olup, yükseklikleri kimi zaman 3000 metreyi aşmaktadır (Potts, 2013: 204).

Ovalar

Güneybatı İran'da yüksek dağların yanı sıra ovalar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu ovalardan en geniş ve en önemlisini Huzistan ili topraklarını meydana getiren Huzistan Ovası oluşturmaktadır. Antik dönemlerde Susyana olarak isimlendirilmekte olup Susa'ya ev sahipliği yapan bu ova, (Herrenschmidt, 2000: 69) Elam tarihinin birçok döneminde önemli rol oynamıştır (Potts, 2015: 19). Huzistan Ovası hem yeryüzü şekilleri hem de iklim bakımından genel olarak üç ana kısımda ele alınmaktadır. Birincisi güneyde yer alan ve yıllık 200 mm'nin altında yağış alan yaklaşık 20.000 km²'lik kurak bölgedir. Bu bölge Hemrin Dağları'ndan Ahvaz'a ve Behbahan'ın karşısına doğru güneydoğu yönünde uzanmaktadır. Tuzlu bataklıkların ve çöl bozkırlarının birleşiminden meydana geldiği için tarım ve hayvancılık için elverişli değildir. Ayrıca alçak ve aralıklı tepelerle Huzistan'ın orta ve kuzey kısımlarından ayrılmaktadır. İkincisi Huzistan'ın orta kesiminde yer alan ve yıllık 200-300 mm arasında yağış alan yaklaşık 15.000 km²'lik yarı kurak bölgedir. Bu bölge Ahvaz'dan Susa ve Dizful'un yaklaşık 10-15 km güneyine, Ağa Cari tepelerinin ise kuzeyine uzanmaktadır. Bölgenin kuzey sınırı ise Diz'den Ramhürmüz'e doğru güneydoğu yönünde ilerleyen bir dizi tepeden oluşmaktadır. Üçüncü ana bölge ise kuzeyde yer alan ve yıllık 300-900 mm arasında yağış alması sayesinde Huzistan'ın diğer iki ana bölgesinden daha yağışlı olan yaklaşık 25.000 km²'lik nispeten yağışlı bölgedir. Bu bölge yarı kurak bölgenin yukarı sınırından Dehluran Ovası'nın kuzeyine ve Zagros Dağları'nın eteklerine kadar uzanmaktadır (Moghaddam, 2013: 107; Potts, 2015: 19)

Huzistan Ovası, jeomorfolojik bakımdan Mezopotamya Ovası'nın bir uzantısı olmakla beraber, Zagros Dağları gibi önemli yüksekliklerin yakınında olması ve çok sayıda nehir tarafından sulanması sebebiyle Mezopotamya Ovası'ndan farklılık göstermektedir (Álvarez-Mon, 2012: 741; Petrie, 2013a: 16; Álvarez-Mon, 2016: 2). Mezopotamya Ovası ve

Zagros Dağları arasında bir ekoton⁴ bölge durumunda olan ova, hayvan ve bitki çeşitliliğine imkân tanıyan eşsiz bir ekosisteme sahip bulunmaktadır. Diğer yandan, 19. yüzyıldan bu yana araştırmacıların dikkatini çeken söz konusu ovada binden fazla arkeolojik yerleşme keşfedilmiş durumdadır (Moghaddam, 2012: 515-519). Bu durum Huzistan Ovası'nın insan yaşamı için çok öncelerden beri uygun ortam sağladığını göstermektedir.

Güneybatı İran'ın önde gelen ovalarından bir diğeri Susa'nın 60 km kuzeybatısında yer alan Dehluran Ovası'dır (Carter, 2007: 147). Ova, Hemrin Dağları, Kuh-e Poşt ve Karadağ'ın arasında bir kireçtaşı masifi alanında yer almaktadır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde yaklaşık 60 km uzanmakta olup, yaklaşık 20 km genişliğe sahiptir. Ova tabanı ise yaklaşık 940 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Ovanın topografyası Meyme ve Dawairij nehirlerinin mevsimsel akışların etkisiyle meydana gelmiştir (Wright vd., 1999: 65). Kışlak özelliğine sahip söz konusu ovada çok sayıda kurumuş nehir yatağı yer almaktadır. Bu durum ovanın tarih öncesi dönemlerde şimdikinden çok daha sulak bir alan olduğuna işaret etmektedir (Mallowan, 1970: 423).

Bir diğer ova olan Mervdeşt Ovası Fars ilinde Şiraz'ın yaklaşık 50 km kuzeydoğusunda bulunmaktadır (Imanpour, 2012: 77). Fars ilinin en geniş ve en bereketli ovası olması sebebiyle önem arz etmektedir. Anşan'ın yanı sıra Pers ve Sasani imparatorluklarına da ev sahipliği yapmıştır (Frye, 1983: 8; Imanpour, 2012: 36-37).

Ramhürmüz Ovası da Güneybatı İran'da önemli bir yer tutmaktadır. Bu ova Susa'nın yaklaşık 150 km güneydoğusunda ve Ahvaz'ın 50 km doğusunda bulunmakta olup, Bahtiyari Dağları'nın eteklerinde uzanmaktadır (Carter, 1994: 67-68). Ova, batıdan Huzistan düzlüklerini, doğudan Fars dağlık alanlarını ve güneyden Fars Körfezi'ni birbirine bağlayan doğal yolların kavşak noktasında bulunmaktadır. Nitekim Pers İmparatorluğu zamanında kullanıldığı kesin olarak bilinen ve Elam Krallığı döneminde kullanıldığına dair güçlü işaretler bulunan doğal bir güzergâhın Ramhürmüz Ovası'ndan geçerek Susa ve Anşan arasında irtibatı sağladığı düşünülmektedir (Petrie vd., 2018: 109; Wicks, 2019b: 2). Ramhürmüz Ovası'nın, gerek alüvyon toprakları, gerekse yeraltı kaynakları nedeniyle en az 7000 yıldır Güneybatı İran'ın tarihinde önemli rol oynadığı (Wicks,

⁴ Yunanca oikos (ev) ve tonos (gerilim) sözcüklerinin birleşiminden doğan ekoton kavramı, yan yana yer alabilen farklı ekosistemler arasındaki geçiş bölgesi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıntı için bkz. Yücel, 2013: 90.

2019b: 2) ve MÖ 1350-520 arasındaki dönemde önemli bir oranda Elam nüfusunu barındırdığı bilinmektedir (Wicks, 2019a: 4).

Güneybatı İran'ın öne çıkan ovaları arasında Behbahan'ı da saymak mümkündür. Ova, Huzistan ilinin güneydoğusunda Marun Nehri yakınında yer almaktadır (Imanpour, 2012: 45). Kesin yerleri henüz tespit edilememiş olmasına rağmen antik Hidali ve Huhnur şehirlerinin bu ovada olduğu düşünülmektedir (Henkelman, 2003: 185). Ayrıca ovanın güneyinde yer alan Arcan bölgesinin, Susyana ile Persya'nın geleneksel sınırını meydana getirdiği bilinmektedir (Imanpour, 2012: 32).

Yukarıda bahsedilen başlıca ovalardan başka Güneybatı İran'daki irili ufaklı birkaç ova, isimleriyle şu şekildedir: Mah-e Deşt Ovası, (Potts, 2015: 25) Mehran Ovası, (Moghaddam ve Miri, 2007: 23) Zuhre Ovası, (Moghaddam, 2012: 516) İzeh Ovası, (Álvarez-Mon, 2010: 6) Kazerun Ovası, (Petrie vd., 2018: 107) Mamesani Ovası, (Potts, vd., 2009: 2) Minab Ovası, (Moghaddam ve Miri, 2003: 99) Fehliyan Ovası, (Basello, 2016: 789) Dizful Ovası, (Overlaet, 2013: 377) Buşehr Kıyı Ovası, (Henkelman, 2012: 931) Nihavend, Malayer, Burucerd, Lurdegan, Semirum ve Şehr-e Kurd ovaları (Oberlander, 1968: 276).

Akarsular

İran akarsularının önemli bir bölümü, Buzul ve Pluvial dönemlerde yükseklerden hızlı bir şekilde inerek taşıdıkları alüvyonları çeşitli iç havzalarda biriktirmiş ve rüzgârların taşıdığı kumlu çakılların da etkisiyle sulak alanlar kum ve tuz çölleri haline gelmiştir (Cameron, 1936: 2). Söz konusu durum birkaç büyük akarsu haricinde bugün de devam etmekte ve dağlardan gelen akarsular tuz çöllerinde adeta ölmektedir (Mallowan, 1970: 421). Hayatta kalan ve sularını büyük oranda deniz ve göl gibi geniş su alanlarına boşaltabilen akarsuların çoğu, Huzistan ve Fars illerinde yer almaktadır. Huzistan'daki nehirler Zagros Dağları'nda meydana gelen yıllık yaklaşık 400-800 mm arasında değişen yağışlarla beslenen yeraltı su tabakasından kaynağını almaktadır (Potts, 2015: 20) Öte yandan Huzistan'dan Fars Körfezi'ne dökülen akarsular, tarihöncesi dönemlerden itibaren Huzistan bölgesi ve Mezopotamya arasında nispeten doğal bir sınır oluşturmuştur. Bu durumun iki bölge arasındaki etkileşimin doğası üzerinde etkide bulunması kaçınılmaz olmuştur (Petrie, 2013a: 16).

Huzistan'daki nehirlerden en önemlileri Karun, Kerhe, Diz, Marun (Cerrahi) ve Zuhre (Hendican)'dir (Uslu, 1998: 436; Álvarez-Mon, 2012: 741; Petrie vd., 2018: 101). Bunlar arasında 950 km uzunluğuyla Karun Nehri en uzun olandır (Masoudi ve Elhaesahar, 2016: 145) ve her yıl

yaklaşık 29.700.000 m³ alüvyon taşımaktadır (Potts, 2015: 19-20). Eski Yunanca ve Latince Pasitigris ismiyle bilinen nehir⁵, (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 4-6; Pliny, *Natural History*, VI. 31. 128-134; Diodorus, *Diodorus of Sicily*, XVII. 67; Quintus Curtius, *Quintus Curtius*, V. 3. 1; Loftus, 1857a: 427; Loftus, 1857b: 120; Smith, 1872: 1208-1209; Potts, 1999: 35) bugünkü İran'da Karun isminin haricinde Dicle-i Kudek (Küçük Dicle) ismiyle de anılmaktadır (Potts, 1999: 36). Nehir, Ahvaz'ın kuzeydoğusunda Zagros Dağları'ndan kaynağını aldıktan sonra güneybatıya yönelerek Fars Körfezi'ne dökülmektedir (Potts, 2015: 19-20). Nehrin üzerinde Ahvaz'a kadar olan yaklaşık 115 km boyunca gemilerle taşımacılık yapılabilmekte hatta bu durum küçük teknelerle Ahvaz'ın ilerisinde bile devam edebilmektedir. Nehrin genişliğinin Ahvaz'da yaklaşık yüz metreye ulaşması sebebiyle şehiriçi ulaşımı kolaylaştırmak için nehrin üzerine karayolu ve demiryolu köprüleri inşa edilmiştir (Wilber, 2014: 10).

Kerhe Nehri, Karun ve Sefidrud'dan sonra İran'ın en uzun üçüncü nehri konumundadır ("Karkeh River", 2012). Kirmanşah ilinin kuzeybatısında Zagros Dağları'ndan doğup Kara Su, Malayer, Gamasiab ve Kaşgan'ı içeren daha küçük akıntıların birleşiminden meydana gelen Kerhe, (Potts, 2015: 19) 755 km boyunca güneybatı yönünde ilerlemektedir. Diğer Huzistan nehirlerinin aksine, Fars Körfezi'ne dökülmeyip İran-İrak sınırı yakınındaki Huveyze büyük iç havzasının bir parçası olan Deşt-i Mişan havzasına akmaktadır ("Karkeh River", 2012). Elamca Ula, Akadca Ulaya, (Potts, 1999: 35; Potts, 2011: 39) İbranice Ulai, Latince Eulaeus, Yunanca Eulaios (Potts, 1999: 35) ve Choaspes (Herodotos, *Herodot Tarihi*, I. 188; Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 4; Diakonoff, 1985: 1; Potts, 1999: 35) şeklinde ifade edilen nehrin bugünkü isimlendirmesinde bir karmaşa söz konusu olmaktadır. Zira söz konusu nehir Kirmanşah ve Luristan illerinin bazı kesimlerinde Seimare, bazı kesimlerinde ise Kerhe ismiyle bilinirken, Huzistan ilinin tamamında Kerhe ismiyle bilinmektedir ("Karkeh River", 2012). Öte yandan 1980-1988 yılları arasında yaşanan Irak-İran Savaşı neticesinde Kerhe Nehri'nin batı yakasındaki Irak sınırına yakın olan kısımlarda mayın tehlikesi ortaya çıkmıştır. Bu durum günümüzde bu bölgede herhangi bir saha çalışması yapılmasını zorlaştırmaktadır (Zalaghi, 2019: 114).

⁵ I. M. Diakonoff, Karun Nehri'nin Asurcada Ulai, Yunancada ise Eulaeus şeklinde ifade edildiğini savunmuş olmakla birlikte nehrin ismi hakkındaki tartışmalı durum Daniel Thomas Potts tarafından çözüme kavuşturulmuştur. Ayrıntı için bkz. Diakonoff, 1985: 1; Potts, 1999: 27-44.

Eski Yunancada Kopratas olarak geçen Diz Nehri, (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 6; Loftus, 1857b: 120; Smith, 1870: 666; Diakonoff, 1985: 1; Potts, 1999: 27) Luristan ilindeki Burucerd şehrinin 20 km kuzeydoğusunda Zagros Dağları'ndan doğarak Burucerd'in 60 km güneydoğusunda Dorud şehri yakınında Marbore Deresi ile birleşmektedir. Daha sonra ise güneye yönelip 70 km boyunca Keşvar'a doğru akmaktadır. Keşvar'ın 30 km güneydoğusunda Bahtiyari Deresi ile birleşen nehir, tekrar güneye ilerleyip Huzistan ilinin kuzeyindeki Dizful şehrinin 25 km kuzeydoğusundaki Huzistan Ovası'na ulaşmaktadır. Buradan 50 km yol alıp Dizful'un güneyinde Bala Deresi ile birleşerek Dizful'un 100 km güneyinde Karun Nehri'ne katılmakta ve böylelikle Karun Nehri'nin sularıyla beraber Fars Körfezi'ne dökülmektedir (Gaube, 1982: 43). Nehir, söz konusu akış güzergâhının Kerhe Nehri'ne en yakın olduğu kesiminde Susa'nın yakınından geçmektedir (Cameron, 1936: 4-5). Bunun yanı sıra Diz Nehri, Huzistan'daki bütün nehirler arasında en tuzlusudur ve nehrin taşıdığı su miktarı yaz mevsiminde tarımsal sulama yapmak için yeterli görülmektedir (Potts, 2015: 19).

Huzistan'ın bir diğer önemli nehri Marun'dur. Eski Yunancada Hedyphon ismiyle bilinen Marun Nehri, (Strabo, *The Geography of Strabo*, XVI. 1. 18; Loftus, 1857b: 120; Smith, 1870: 1034; Potts, 1999: 27) Behbahan'ın yaklaşık 51 km kuzeydoğusunda doğmakta ve Cerrahi Deresi ile birleşerek güneybatı yönünde ilerlemektedir. Huzistan ilinin güneyine ulaşan nehir, burada taşkın alanlarına ve lagünlere dökülmektedir (Imanpour, 2012: 44-45; Potts, 2015: 19).

Zuhre Nehri, Huzistan'ın bahsedilmesi gereken bir diğer başlıca nehridir. Ardekan'ın kuzeybatısından kaynağını almakta olup, yaklaşık 490 km uzunluğa sahiptir. Nehir, Mamesani ve Geçsaran'ın kırsal bölgelerini geçtikten sonra Behbahan'a ulaşmaktadır. Burada Hayrabad Deresi ile birleşerek, Hendican'ın 36 km güneybatısında Fars Körfezi'ne dökülmektedir (Imanpour, 2012: 45; Potts, 2015: 19-20; "Zohreh River", 2022).

Fars ilinin en önemli nehri ise Kur'dur. Kur Nehri yaklaşık 280 km uzunluğa ve 35-40 m genişliğe sahip olup, Fars ilinin kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanmaktadır (Shayestehfar vd., 2008: 715). Kaynağını alıp akışa geçtiği ilk mesafelerde hızlı şekilde aktığı için bu nehrin yukarı kısımlarına Rud-e Asi veya Ab-e Tiz denilmektedir. Nehir, Ucan'ın güneyindeki Kurvan yakınlarında doğup, önce güney ardından güneydoğu yönünde akışını sürdürmektedir. Ramcerd, Kamfiruz ve Ebrac

bölgelerini geçtikten sonra Persepolis yakınlarında Pulvar Nehri'ni bünyesine katan nehir, buradan güneydoğu yönünde akışını sürdürerek Bahtıgan Gölü'ne dökülmektedir (Imanpour, 2012: 45-46).

Göller

Niriz Gölü ismiyle de bilinen Bahtıgan Gölü, deniz seviyesinin 1.558 m üstünde olup Şiraz'ın 160 km doğusunda yer almaktadır. Kapladığı 800 km²'lik alanla Güneybatı İran'ın en büyük gölü durumunda olan ve Kur Nehri başta olmak üzere çeşitli akarsulardan kaynağını alan Bahtıgan Gölü'nün en derin noktası 1.10 m, uzunluğu 77 km, genişliği ise 10 km'dir. Gölün orta bölgelerinin tuzla kaplı olması gölden tuz elde edilmesini sağlamasına ilaveten gölün suyunun çok tuzlu olmasına yol açmıştır. Gölün içinde küçük küçük birkaç ada ve yarımada bulunmaktadır ("Bağtagān Lake", 2022; Imanpour, 2012: 45-46; Ghorbani, 2013: 27).

Güneybatı İran topraklarının bir diğer önemli gölü Meharlu'dur. Şiraz'ın 18 km güneybatısında yer alan Meharlu Gölü, deniz seviyesinden 1460 m yüksekte olup, 3 m derinliğe sahiptir. Güneydoğu ve kuzeybatı yönlerinden akan küçük akarsularla beslenen gölün 1/4'ü tuzla kaplıdır. Sığ olması sebebiyle buharlaşma hızının yüksek olduğu gölde yaz aylarında tuz tabakaları oluşmaktadır. Göldeki suyun büyük kısmı gölün orta ve kuzey kesimlerinde bulunmaktadır. Aşırı tuzluluk sebebiyle balıklar için yaşama imkânı sunmayan göl, çevresindeki bataklıklar sayesinde çeşitli kuş türlerine ev sahipliği yapmaktadır ("Mahārlu Lake", 2022; Ghorbani, 2013: 28).

Perişan Gölü, Bahtıgan ve Meharlu gölleriyle karşılaştırıldığında küçük bir göl niteliği taşımasına karşın Güneybatı İran'daki başlıca göller arasında sayılmaktadır. Kazerun'un 15 km güneybatısında yer alan göl, 43 km²'lik bir alanı kaplamakta olup, deniz seviyesinden 820 m yüksekte konumlanmaktadır. Bir tatlı su gölü olan Perişan Gölü, yakınlardaki dağlık alanlardan akan dereler ve yeraltı suları ile beslenmektedir (Ghorbani, 2013: 28).

Güneybatı İran'da İklim, Flora ve Fauna

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde İran coğrafyası kuzeydeki nemli ve ormanlık alanlardan güneydeki kurak ve çöl alanlarına kadar çok çeşitli iklim özelliklerine sahip bulunmaktadır. Genel olarak karasal bir iklime sahip olan ülkede kışlar soğuk ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kurak geçmektedir (Frye, 1983: 14). Yağışların büyük bir bölümü kış ve ilkbaharda aylarında düşmekte olup, yıllık sıcaklık farkı ülkenin güneydoğusunda 25°C'nin üzerine çıkarken, kuzeybatısında 12°C'nin altına inmektedir. Kış

ve yaz sıcaklıkları arasındaki fark ülkenin büyük bir kısmı için 25°C'nin üzerinde yer almaktadır (Petrie vd., 2018: 102-103).

İran'daki iklimsel çeşitlilikten Güneybatı İran da nasibini almıştır. Söz konusu bölgenin yüksek ve dağlık bölgelerinin, İran'ın orta kesimlerinden ve Huzistan Ovası'ndan daha yüksek yağış aldığı görülmektedir. Yüksek alanlar nemli ya da yarı nemli ormanlarla kaplı iken daha alçak alanlar kuraklığın doğal bir sonucu olarak bozkır ya da çöl bitki örtüsüne sahip bulunmaktadır (Petrie vd., 2018: 102-103).

Huzistan topraklarının çoğu kısmı kurak olup, yıllık ortalama 270 mm yağış almaktadır. Bu oran bölgenin kuzeydoğu kesimlerinde yıllık yaklaşık 950 mm'yi bulmaktadır (Masoudi ve Elhaesahar, 2016: 145). Bölge iklim bakımından üç ana kısma ayrılmaktadır. Birincisi Ahvaz'ın güneyinde kalan ve yıllık yaklaşık 200 mm'nin altında yağış alan kurak bölgedir. İkincisi yılda yaklaşık 200-300 mm arasında yağış alıp, Ahvaz'dan Susa'ya oradan da Dizful'un 10-15 km güneyi ile Ağa Cari tepelerinin kuzeyine uzanan yarı kurak bölgedir. Sonuncusu ise yıllık yaklaşık 300-900 mm arasında yağış alıp, yarı kurak bölgenin yukarı sınırından Dehluran'ın kuzeyine ve buradan da Zagros Dağları'nın eteklerine kadar uzanan kuru bölgedir. Bunlara ilaveten Huzistan'ın orta ve güney kesimlerinde yağışlar 85-580 mm arasında değişen dikkat çekici bir değişkenlik göstermektedir. Yağış miktarlarında görülen büyük dalgalanmalar, aslında Huzistan'ın yağış rejiminin genel yapısını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Huzistan'da yaz sıcaklıklarının 58.9°C'yi bulduğu görülürken kışın sıcaklıkların 0°C'nin altına düştüğü bilinmektedir (Potts, 2015: 19).

Huzistan'ın iklim özellikleri hakkında Strabon tarafından dikkat çekici bilgiler verilmiştir. Strabon, modern araştırmacıların henüz tespit edemediği bir kaynağa dayandırarak yaptığı anlatımda, Sousis'in (Susyana/modern Huzistan) verimli olmasına rağmen sıcak, hatta kavurucu bir iklime sahip olduğunu belirtmiştir. Güneşin en yüksek sıcaklığa eriştiği vakitlerde Sousis sokaklarında yılan ve kertenkele gibi hayvanların aşırı sıcaktan dolayı rahat hareket edemediklerini ve neredeyse yanma tehlikesi geçirdiklerini dile getirmiştir. Banyoda kullanılmak üzere ısınması için Güneş'e bırakılan suyun hemen ısındığını ve yine Güneş'e bırakılan arpanın fırında kavrulmuş hale geldiğini ifade etmiştir. Sousis'ten daha güneyde yer almasına rağmen Persis'in (Persya/modern Fars) hiçbir yerinde görülmeyen bu boğucu sıcaklık yüzünden insanların geniş evlere ihtiyaç duyduğunu söyleyen Strabon, bölgenin aşırı sıcak olmasını ülkenin kuzeyindeki yüksek dağların kuzey rüzgârlarına engel teşkil etmesine bağlamıştır. Strabon, söz konusu

rüzgârların Sousis'in güneyine ulaşılar bile ovaları serinletemediğine dikkat çekerek Etezyen rüzgârlarının estiği dönemlerde Güneş'in kavurduğu toprakların serinlediğini ve sakin bir hava oluştuğunu belirtmiştir. Öte yandan Strabon, verimli olduğuna dikkat çektiği Sousis'te bol miktarda tahıl bulunduğunu belirterek hem arpa hem de buğdayın düzenli olarak yüz kat, bazen de iki yüz kat üretildiğini ifade etmiştir (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 10-11).

Fars topraklarının iklimine göz atıldığında bölgenin iklim açısından dört ana bölgeye ayrıldığı görülmektedir. Söz konusu bölgenin kuzeyi soğuk ve kuru, orta kesimi ılıman ve nemli, batısı sıcak ve yarı nemli, güneyi ise kuru ve sıcak bir iklime sahip bulunmaktadır (Salehizadeh, 2020: 91). Bölgede yıllık sıcaklık -10°C ile +45°C arasında seyretmekte olup, yıllık yağış miktarı 100-800 mm arasında değişmektedir (Haghighi, 2008: 80).

Persis olarak isimlendirdiği bugünkü Fars bölgesinin iklimi konusunda da bilgiler veren Strabon, bölgeyi iklim yönünden üç kısma ayırmıştır. Kıyı kesimini oluşturan ilk kısmın kumlu ve yakıcı bir sıcaklığa sahip olduğunu belirterek burada hurma dışında meyve bulmanın zor olduğuna dikkat çekmiştir. Kıyıda iç kesimlerde kalan ikinci kısmın tarım ve hayvancılık açısından uygun bir iklime sahip olup, düzlüklerden oluştuğunu belirterek bu kısımda ayrıca nehir ve göllerin bulunduğunu bildirmiştir. Bölgenin kuzeyinde kalan üçüncü kısmın ise dağlık ve soğuk olduğunu ifade etmiştir (Strabo, *The Geography of Strabo*, XV. 3. 1).

Huzistan ve Fars illeriyle birlikte Elam coğrafyasının bir diğer kısmını meydana getiren Luristan ili ise yağışlı kışları ve kurak yazları ile bilinmekte olup, dağlık karakteri etkisiyle çeşitli mikro iklim alanlarının oluşmasına imkân sağlamaktadır. Bölgenin kuzeydoğusundaki yüksek vadiler yaz aylarında serin bir iklim özelliği göstermekte, güneybatıdaki vadiler ise kışın ılıman bir havaya sahip olmaktadır (Overlaet, 2013: 378). Yıllık yağış miktarının 400-500 mm arasında olduğu bölgede yaz sıcaklıkları 40°C civarında seyretmektedir (Potts, 2013: 204).

Güneybatı İran'ın iklim çeşitliliği açısından zengin olması, bitki örtüsü üzerinde olumlu etkiler yapmaktadır. Özellikle bölgenin kuzey ve batısı iklim ve bitki örtüsü konusunda kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Bölgenin güney ve güneydoğusu ise sıcak ve kurak iklimin doğal bir sonucu olarak zayıf çalılıklar ve bozkır bitki örtüsüyle kaplanmıştır (Petrie, 2013b: 121).

Huzistan ve Fars illeri Güneybatı Asya'nın iki büyük bitki coğrafyası arasında bir geçiş bölgesi konumundadır. Söz konusu iki bölgeden birincisi, çoğunlukla Zagros yaylalarını içeren İran-Turan Floristik Bölgesi'ni, diğeri ise çoğunlukla Zagros ovaları ile Mezopotamya ovalarını kapsayan Sahra-Sind Floristik Bölgesi'ni meydana getirmektedir (Petrie vd., 2018: 105). İran-Turan Floristik Bölgesi, Orta Asya'dan Ön Asya'ya ve buradan da Kuzey Afrika'daki Moritanya bozkırlarına kadar yayılmaktadır. Bu yayılım alanında bir alt bölge olarak sınıflandırılan İran-Anadolu bölgesi, Orta ve Doğu Anadolu'yu, İran'ın yaklaşık üçte ikisini, Afganistan'ı ve Pakistan'ın Belucistan bölgesini kapsamaktadır. İran-Turan Floristik Bölgesi'nin genel iklim karakterini karasal iklim oluşturmaktadır. Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlı geçmekte olup, yağış büyük oranda kışın ve ilkbahar başlarında düşmektedir (Frey vd., 1999: 46-63).

Bir kısım araştırmacı tarafından Sahra-Sind Floristik Bölgesi'nin Sahra'dan Mısır, Sina, Arabistan, Mezopotamya, Güney İran ve Sind'e kadar uzandığı ileri sürülmekle birlikte ağır basan görüş söz konusu bölgenin, İran'ın en güney kısmını, Pakistan'ı ve Batı Hindistan'ı kapsadığı yönündedir. Ayrıca bazı araştırmacılar İran'ın sadece Huzistan ve İlam illerini Sahra-Sind Floristik Bölgesi içerisinde kabul etmektedir. Sahra-Sind Floristik Bölgesi'nin kapsadığı topraklarda genellikle ovalık alanlara yıllık 300 mm'den az yağış düşmektedir. Yağışın büyük bir kısmı kısa ve ılık geçen kış mevsiminde görülmekte olup, yazlar uzun, sıcak ve kurak geçmektedir (Frey vd., 1999: 46-63).

İran-Turan ve Sahra-Sind floristik bölgeleri, Huzistan ve Fars illerinde buluşmakta ve bu biyocoğrafik karşılaşma oldukça zengin bir bitki çeşitliliği oluşturmaktadır. İran-Turan Floristik Bölgesi, 12.000 civarında bitki türüne ev sahipliği yapmakta olup, bitki çeşitliliği daha çok Zagros Dağları ve İran Platosu'nda yoğunlaşmaktadır. Fars ilinde kuzeyden güneye doğru hareket eden İran-Turan'dan Sahra-Sind'e geçiş aşamasının en belirgin yansımaları, orman ve bodur ağaçların birlikteliğindeki değişimlerde görülmektedir (Petrie vd., 2018: 105).

Huzistan'da yüksek kesimler nemli veya yarı nemli ormanlara sahipken, kurak bir iklime sahip ovalık alanlar bozkır ya da çöl bitki örtüsüyle kaplanmış durumdadır (Petrie vd., 2018: 103). Buna ilaveten bölgedeki en yaygın bitki türlerini yağışlı mevsimden hemen sonra büyümeye başlayan ve şubat ayı sonunda yoğun şekilde görülen cılız otlar meydana getirmektedir. Mart ayı sonunda söz konusu otlar kurumaya başlamakta ve arazi büyük oranda çoraklaşmaktadır. Ancak akarsu çevreleri bu çoraklaşmadan

etkilenmemekte ve birçok yabancı ot türü canlılığını korumaktadır (Moghaddam, 2013: 107). Güney Zagroslar bölgesinde 1055-2550 m arasında değişen rakımlarda antepfıstığı, meşe, akçaağaç, alıç ve yabancı armut gibi ağaçlar yetişmektedir. Daha kuru iklime sahip düşük rakımlarda antepfıstığı ve yabancı badem ağaçları görülmekte olup, aşağıya doğru inildikçe yabancı badem ağaçları daha yoğun görülmektedir. Daha düşük rakımlardan itibaren ise antepfıstığının yanı sıra diğer yaprak dökken geniş yapraklı ağaçların çoğu manzaradan kaybolmaktadır (Petrie vd., 2018: 106).

Güneybatı İran'da hayvan varlığı çok eski dönemlere kadar uzanmıştır. Huzistan, Fars ve Luristan'da yer alan yerleşmeler başta olmak üzere çeşitli dönemlere ait yerleşmelerde ortaya çıkarılan hayvan kalıntıları, Güneybatı İran'ın Paleolitik ve Kalkolitik dönemlerden itibaren zengin bir hayvan varlığına sahip olduğunu göstermiştir (Potts, 2015: 28). Özellikle Bereketli Hilal'in doğu kesimini meydana getiren Zagros Dağları bölgesinde MÖ 9-8. binyıllar arasına tarihlenen hayvan kalıntıları ele geçmiştir. Öte yandan Paleo-osteolojik araştırmalardan elde edilen bilgilerden Zagros Dağları'nda yaşayan insanların MÖ 8. binyılın sonlarından itibaren hayvan sürülerine sahip oldukları tespit edilmiştir (Helwing, 2012: 504).

Kirmanşah'taki Şeyh Abad yerleşmesinde Neolitik Çağ'ın başlarına tarihlenen dört yaban keçisi ve bir yaban koyununun kafataslarına rastlanmıştır. Yine Kirmanşah'ta yer alan Genc Dere yerleşmesinde yabancı koyun kafatasları bulunmuştur (Helwing, 2012: 505). Huzistan'da bulunan Ebu Çizan yerleşmesinde yapılan çalışmalar sonucunda buradaki insanların koyun, keçi, inek ve domuz besledikleri; yaban domuzu ve tilki gibi vahşi hayvanları avladıkları belirlenmiştir (Moghaddam, 2012: 529). Luristan'daki arkeolojik araştırmalar neticesinde ise Neolitik Çağ'a ait Abdulhüseyin yerleşmesinde koyun, keçi, tilki, kızıl geyik ve yabancı tavşan kemiklerinden yapılmış çeşitli aletler gün yüzüne çıkarılmıştır (Potts, 2015: 28-36).

Sonuç

İran'da kurulan Eski Çağ krallıkları arasında önemli bir yer tutan Elam Krallığı, ismini egemenlik kurduğu bölgenin coğrafi özelliğinden almıştır. Kökeni çivi yazılı dillerde geçen "Elamtu" ve türevi sözcüklere dayanan "Elam" ismi, "Yüksek Ülke" anlamına gelmekte olup, Zagros Dağları başta olmak üzere Güneybatı İran'ın engebeli ve yüksek coğrafyasını tanımlamada anahtar sözcük görevi görmüştür.

Genel olarak bakıldığında Güneybatı İran'ı kapsadığı anlaşılan Elam'ın hâkimiyet sahası; Huzistan ve Fars illerinin tamamını, Luristan ili ile Senendec bölgesinin güney kesimlerini ve Kirman ilinin batı kısmını

içermiştir. Elam'ın çekirdek bölgesi olarak ifade edilebilecek merkezi noktayı ise Huzistan ilinin tümü ile Fars ilinin batı kesimi meydana getirmiştir. Söz konusu çekirdek bölge, Mezopotamya'nın uygarlık merkezlerine coğrafi yakınlığı dolayısıyla gerek olumlu gerekse olumsuz anlamda Elam Krallığı'nı Mezopotamya'nın kültürel, askeri ve siyasi etkisine açık hale getirmiştir.

Güneybatı İran'da en dikkat çekici coğrafi ögeyi Zagros Dağları teşkil etmiştir. İran'ın yanı sıra tüm Ortadoğu'nun en yüksek zirvelerine sahip bu dağlar, İran'ın güneybatısı ile orta kesimleri arasında bir bariyer gibi uzanmıştır. Sözü edilen dağlık alanlar, barınma bakımından Elamlıları zorlu şartlara maruz bırakmış olmakla birlikte herhangi bir saldırı karşısında kendilerini koruyabilmeleri için onlara kolaylık sağlamıştır. Zagros Dağları'nın özellikle batı kesiminde yer alan çeşitli ovalar arasında Huzistan Ovası öne çıkmış olup, yeryüzü özellikleri bakımından Mezopotamya ile benzerlikler göstermiştir. Karun ve Kerhe nehirleri başta olmak üzere çeşitli akarsular tarafından sulanan Güneybatı İran'da, Bahtıgan, Mehralu ve Perişan gölleri kayda değer diğer su kaynaklarını meydana getirmiştir. Söz konusu akarsular ve göller, bölgenin doğal bitki örtüsüne olumlu etki etmelerinin yanında verimli ovalarda başta tahıl olmak üzere çeşitli tarım ürünlerinin yetiştirilebilmesinde can suyu görevi görmüşlerdir. Bu durum tarımın hayati önem taşıdığı Elam toplumu için bolluk ve bereketi ifade etmesi açısından büyük önem arz etmiştir.

Güneybatı İran'da farklı iklim türleri görülmekle beraber bölgenin genelinde kuru iklim başı çekmiştir. Özellikle Huzistan'da sıcaklıklar yaz mevsiminde yaklaşık 60°C'ye kadar çıkıp, kış mevsiminde 0°C'nin altına inmiştir. Dağlık kesimlerin daha yüksek yağış aldığı alanlarda çeşitli bitki türlerinden meydana gelen yeşil bitki örtüsü hâkimken ovalık alanlarda genellikle bozkır bitki örtüsü egemen olmuştur. Çok eski zamanlardan itibaren çeşitli hayvan türlerine ev sahipliği yapmış olan Güneybatı İran'da keşfedilen hayvan kalıntıları, bölge insanların günümüzden yaklaşık 10.000 yıl önce koyun, keçi gibi hayvanlardan meydana gelen sürülere sahip olduklarını ortaya koymuştur. Özellikle küçükbaş hayvanlar için uygun otlaklara sahip bölgede Elamlıların geçim kaynaklarından birisini hayvancılık oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

AĞARI, Murat (2013), "Ya'kübi", *İslâm Ansiklopedisi*, 43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 287-288.

- ÁLVAREZ-MON, Javier (2010), *The Arjan Tomb: At The Crossroads of the Elamite and the Persian Empires*, Peeters, Leuven&Paris&Walpole, MA.
- ÁLVAREZ-MON, Javier (2012), “Elam: Iran’s First Empire”, Ed. D. T. POTTS, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 740-757.
- ÁLVAREZ-MON, Javier (2017), “The Elamite Civilization”, Ed. J. LEA BENESS, *Ancient History: Resources for Teachers*, Macquarie Ancient History Association Faculty of Arts, Macquarie University, Sydney, 1-29.
- AMIET, Pierre, CHEVALIER, Nicole ve CARTER, Elizabeth (1992), “Susa in the Ancient Near East”, Ed. Prudence O. HARPER, Joan ARUZ ve Françoise TALLON, *The Royal City of Susa: Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1-24.
- ARRIAN, *Anabasis of Alexander*, Çev. P. A. BRUNT, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1976.
- ATTAR, Aygün (2006), *İran’ın Etnik Yapısı (Yakın Dönem ve Günümüzde)*, Divan Yayıncılık, Ankara.
- AVCI, Casim (2013), “Yâkût el-Hamevî”, *İslâm Ansiklopedisi*, 43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 288-291.
- AYDIN, Nafiz (2013), *Büyük Sümerce Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- BAHADORI, Ali (2017), “Achaemenid Empire, Tribal Confederations of Southwestern Persia and Seven Families”, *Iranian Studies*, 50.2, 173-197.
- BARTHOLD, Vasiliı Vladimirovich (1984), *An Historical Geography of Iran*, Çev. Svat SOUCEK, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- BARTHOLD, V. V. (2022), *İran Tarihi Coğrafyası*, Çev. Ömer ALKAÇ, Selenge Yayınları, İstanbul.
- BASELLO, Gian Pietro (2005, 17-19 Eylül), “Pre-Achaemenid Persians: An Elamite Point of View”, *Erstes Italienisch-Österreichisches Iranistisches Symposium*, Cagli, 1-7.
- BASELLO, Gian Pietro (2016), “Elamite Kingdom”, *The Encyclopedia of Empire*, 2, Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 788-797.
- BLADEL, Kevin T. Van (2021), “The Language of the Xūz and the Fate of Elamite”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, 31.3, 447-462.
- CÂHİZ, *al-Ğahiz, Kitāb al-Ḥayawān*, Ed. Abdassalam Muḥammad HARŪN, Cairo, 1938-1945.
- CÂHİZ, *al-Ğahiz, Kitāb al-Bayān wa-t-tabiin*, Ed. Abdassalam Muḥammad HARŪN, Cairo, 1968.

- CAMERON, George G. (1936), *History of Early Iran*, The University of Chicago Press, Chicago.
- CARTER, Elizabeth ve STOLPER, Matthew W. (1984), *Elam: Surveys of Political History and Archaeology*, University of California Press, Berkeley&Los Angeles&London.
- CARTER, Elizabeth (1994), “Bridging the Gap Between the Elamites and the Persians in Southeastern Khuzistan”, *Achaemenid History*, 8, 65-95.
- CARTER, Elizabeth (2007), “Resisting Empire: Elam in the First Millennium BC”, Ed. Elizabeth C. STONE, *Settlement and Society: Essays Dedicated to Robert McCormick Adams*, Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, 139-156.
- DAMEROW, Peter ve ENGLUND, Robert K. (1989), *The Proto-Elamite Texts from Tepe Yahya*, Peabody Museum of Archaeology and Ethnology Harvard University, Cambridge, Massachusetts.
- DE MIROSCHEDEJI, Pierre (2003), “Susa and The Highlands: Major Trends in the History of Elamite Civilization”, Ed. Naomi F. MILLER ve Kamyar ABDI, *Yeki Bud, Yeki Nabud: Essays on the Archaeology of Iran in Honor of William M. Sumner*, Cotsen Institute of Archaeology, University of California, Los Angeles, 17-38.
- DIAKONOFF, I. M. (1985), “Elam”, *The Cambridge History of Iran*, 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1-24.
- DIODORUS, *Diodorus of Sicily*, Çev. C. BRADFORD WELLES, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & William Heinemann Ltd, London, 1963.
- DOSSIN, Georges (1938), “Signaux Lumineux au pays de Mari”, *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 35.3-4, 174-186.
- DUBOVSKY, Peter (2018), “Elam and the Bible”, Ed. Javier ÁLVAREZ-MON, Gian Pietro BASELLO ve Yasmina WICKS, *The Elamite World*, Routledge, London&New York, 27-40.
- DURAND, Jean-Marie (1988), *Archives Épistolaires de Mari I/1*, Editions Recherche sur les Civilisations, Paris.
- DURMUŞ, İsmail (2000), “İbnü'l-Mukaffa”, *İslâm Ansiklopedisi*, 21, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 130-134.
- EDZARD, Dietz Otto (2003), *Sumerian Grammar*, Brill, Leiden&Boston.
- FISHER, W. B. (1968), “Physical Geography”, *The Cambridge History of Iran*, 1, Cambridge University Press, Cambridge, 3-110.

- FREY, Wolfgang, KÜRSCHNER, Harald ve Probst, WILFRIED (1999), “Flora ii. in Persia”, *Encyclopaedia Iranica*, 10.1, Bibliotheca Persica Press, New York, 46-63.
- FRYE, Richard N. (1983), *The History of Ancient Iran*, Beck, München.
- GADD, C. J. (1924), *A Sumerian Reading-Book*, Clarendon Press, Oxford.
- GAUBE, H. (1982), “Ab-e Dez”, *Encyclopaedia Iranica*, 1.1, Routledge&Kegan Paul, London, 43.
- GHORBANI, Mansour (2013), *The Economic Geology of Iran: Mineral Deposits and Natural Resources*, Springer, Dordrecht.
- GRANTOVSKIY, Edvin Arvidoviç (2021), “Antik İnan, İlk Toplum Yapısı, Elam Devleti”, *İnan Tarihi: En Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla*, Ed. Mihail Sergeyeviç IVANOV, Çev. Hasan DEMİROĞLU, Selenge Yayınları, İstanbul, 15-34.
- HAGHIGHI, Ali Torabi, KESHTKARAN, Pouyan, DEHGHANI, Mitra ve NIKOO, Nasrin (2008), “Methods of Facing with Drought in Fars Province-Iran”, Ed. Mitja BRILLY ve Mojca ŠRAJ, *XXIV Conference of the Danubian Countries on Hydrological Forecasting and Hydrological Bases of Water Management, 2-4 June 2008*, Slovenian National Committee for the IHP UNESCO, Ljubljana, 80.
- HELWING, Barbara (2012), “The Iranian Plateau”, Ed. D. T. POTTS, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 501-511.
- HENKELMAN, Wouter (2003), “Persians, Medes and Elamites: Acculturation in the Neo-Elamite Period”, Ed. Giovanni B. LANFRANCHI, Michael ROAF ve Robert ROLLINGER, *Continuity of Empire (?) Assyria, Media, Persia*, S.a.r.g.o.n. Editrice e Libreria, Padova, 181-231.
- HENKELMAN, Wouter F. M. (2011), “Of Tapyroi and Tablets, States and Tribes: The Historical Geography of Pastoralism in the Achaemenid Heartland in Greek and Elamite Sources”, *Bulletin of the Institute of Classical Studies*, 54.2, 1-16.
- HENKELMAN, Wouter F. M. (2012), “The Achaemenid Heartland: An Archaeological-Historical Perspective”, Ed. D. T. POTTS, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 931-962.
- HENKELMAN, Wouter F. M. (2018), “Elamite Administrative and Religious Heritage in the Persian Heartland”, Ed. Javier ÁLVAREZ-MON, Gian Pietro BASELLO ve Yasmina WICKS, *The Elamite World*, Routledge, London&New York, 803-828.

- HENRICKSON, E. F. ve VITALI, V. (1987), “The Dalma Tradition: Prehistoric Inter-Regional Cultural Integration in Highland Western Iran”, *Paléorient*, 13.2, 37-45.
- HENRICKSON, Robert C. (1986), “A Regional Perspective on Godin III Cultural Development in Central Western Iran”, *Iran*, 24, 1-55.
- HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, Çev. Müntekim ÖKMEN, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973.
- HERRENSCHMIDT, Clarisse (2000), “Writing between Visible and Invisible Worlds in Iran, Israel, and Greece”, Ed. Jean BOTTERO, Clarisse HERRENSCHMIDT ve Jean-Pierre VERNANT, *Ancestor of the West: Writing, Reasoning, and Religion in Mesopotamia, Elam, and Greece*, The University of Chicago Press, Chicago&London, 69-146.
- HINZ, Walther (1971), “Persia c. 2400-1800 B.C.”, *The Cambridge Ancient History*, 1.2, Cambridge University Press, Cambridge, 644-680.
- IMANPOUR, Mohammad Taghi (2012), *The Land of Parsa: The First Persian Homeland (The Persian Empire Birthplace History)*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken.
- İSTAHRÎ, *Abu Ishâk al-Fârisî al-Istakhrî*, Ed. M. J. de GOEJE, E. J. Brill, Leiden, 1927.
- KANEVA, I. T. (2006), *The Sumerian Language*, The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, St. Petersburg.
- KARAARSLAN, Nasuhi Ünal (2000), “İbnü'n-Nedîm”, *İslâm Ansiklopedisi*, 21, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 171-173.
- KENT, Roland G. (1950), *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*, American Oriental Society, New Haven, Connecticut.
- KOÇ, Mehmet (2021), *İran'ın İdari Yapısı*, (Mayıs 2021), İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), Ankara.
- KÖNIG, Friedrich Wilhelm (1977), *Die elamischen Königsinschriften*, Biblio Verlag, Osnabrück.
- KUTSAL KİTAP ESKİ VE YENİ ANTLAŞMA (TEVRAT, ZEBUR, İNCİL) (2013), Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul.
- QUINTANA, Enrique (1996), “ELAM = halhatamti = high land”, *Nabu*, 2, 43.
- QUINTUS CURTIUS, *History of Alexander*, Çev. John C. ROLFE, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1946.
- LABAT, René (1976), *Manuel d'épigraphie Akkadienne: Signes, Syllabaire, Idéogrammes*, Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

- LANGDON, Stephen (1911), *A Sumerian Grammar and Chrestomathy with a Vocabulary of the Principal Roots in Sumerian and a List of the Most Important Syllabic and Vowel Transcriptions*, Librairie Paul Geuthner, Paris.
- LEVINE, Louis D. (1973), “Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros - I”, *Iran*, 11, 1-27.
- LOFTUS, William Kennett (1857a), *Travels and Researches in Chaldæa and Susiana*, Robert Carter&Brothers, New York.
- LOFTUS, Wm. Kennett (1857b), “On the Determination of the River ‘Euloeus’ of the Greek Historians”, *The Journal of the Royal Geographical Society*, 27, 120-133.
- MAKDİSÎ, *Aḥsan al-taqāsīm fī ma‘rifat al-aqālīm by al-Muqaddasī*, Ed. M. J. de GOEJE, E. J. Brill, Leiden, 1877.
- MALLOWAN, Max E. L. (1970), “The Development of Cities from Al-‘Ubaid to the End of Uruk”, *The Cambridge Ancient History*, 1.1, Cambridge University Press, Cambridge, 327-462.
- MASOUDI, Masoud ve ELHAEESAHAR, Maryam (2016), “Trend Assessment of Climate Changes in Khuzestan Province, Iran”, *Natural Environment Change*, 2.2, 143-152.
- MASURI, Roshanak, BEHROOZI, Mehrnaz ve MAJD, Nader Mirsaedi (2013), *Elam and Assyria: Political Relations*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken.
- MAUNSELL, F. R. (1925), “The Land of Elam”, *The Geographical Journal*, 65.5, 432-437.
- MEADE, Clare Goff (1968), “Lūristān in the First Half of the First Millennium B.C.: A Preliminary Report on the First Season's Excavations at Bābā Jān, and Associated Surveys in the Eastern Pīsh-i-Kūh”, *Iran*, 6, 105-134.
- MOGHADDAM, Abbas ve MIRI, Negin (2003), “Archaeological Research in the Mianab Plain of Lowland Susiana, South-Western Iran”, *Iran*, 41, 99-137.
- MOGHADDAM, Abbas ve MIRI, Negin (2007), “Archaeological Surveys in the ‘Eastern Corridor’, South-Western Iran”, *Iran*, 45, 23-55.
- MOGHADDAM, Abbas (2012), “Southwestern Iran”, Ed. D. T. POTTS, *A Companion to the Archaeology of the Ancient Near East*, Wiley-Blackwell, Chichester, West Sussex, 512-530.
- MOGHADDAM, Abbas (2013), “The Later Village (Chalcolithic) Period in Khuzestan”, Ed. D. T. POTTS, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford University Press, New York, 105-119.

- MOUSAVI, Ali ve DARYAEE, Touraj (2021), “Pārsa and Ūja”, Ed. Bruno JACOBS ve Robert ROLLINGER, *A Companion to the Achaemenid Persian Empire*, Wiley Blackwell, Chichester, 485-494.
- MUHAMMED B. İSHAK EN-NEDİM, *El-Fihrist*, Çev. Ramazan ŞEŞEN, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul, 2019.
- MURAOKA, T. (2009), *A Greek-English Lexicon of the Septuagint*, Peeters, Louvain-Paris-Walpole, MA.
- OBERLANDER, T. M. (1968), “Hydrography”, *The Cambridge History of Iran*, 1, Cambridge University Press, Cambridge, 264-279.
- OVERLAET, Bruno (2013), “Luristan during the Iron Age”, Ed. D. T. POTTS, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford University Press, New York, 377-391.
- PETRIE, Cameron A. (2013a), “Ancient Iran and Its Neighbours: The State of Play”, Ed. Cameron A. PETRIE, *Ancient Iran and its Neighbours: Local Developments and Long-Range Interactions in the Fourth Millennium BC*, Oxbow Books, Oxford, 1-24.
- PETRIE, Cameron A. (2013b), “The Chalcolithic in Southern Iran”, Ed. D. T. POTTS, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford University Press, New York, 120-158.
- PETRIE, Cameron A., DJAMALI, Morteza ve JONES, Matthew D. (2018), “Physical Geography and Environment of Elam”, Ed. Javier ÁLVAREZ-MON, Gian Pietro BASELLO ve Yasmina WICKS, *The Elamite World*, Routledge, London&New York, 99-117.
- PLINY, *Natural History*, Çev. H. RACKHAM, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & William Heinemann Ltd, London, 1961.
- POEBEL, Arno (1931), “The Name of Elam in Sumerian, Akkadian, and Hebrew”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 48.1, 20-26.
- POTTS, Daniel T. (1999), “Elamite Ulā, Akkadian Ulaya, and Greek Choaspes: A Solution to the Eulaios Problem”, *Bulletin of the Asia Institute*, 13, 27-44.
- POTTS, D. T. (2005), “Cyrus the Great and the Kingdom of Anshan”, Ed. Vesta Sarkhosh CURTIS ve Sarah STEWART, *Birth of the Persian Empire*, I.B.Tauris, London&New York, 7-28.
- POTTS, D. T., ROUSTAEI, K., WEEKS, L. R. ve PETRIE, C. A. (2009), “The Mamasani District and the Archaeology of Southwestern Iran”, Ed. D. T. POTTS, K. ROUSTAEI, C. A. PETRIE ve L. R. WEEKS, *The Mamasani Archaeological Project Stage One: A Report on the First Two Seasons of*

- the ICAR - University of Sydney Expedition to the Mamasani District, Fars Province, Iran*, Archaeopress, Oxford, 1-16.
- POTTS, Dan (2011), “The Elamites”, Ed. Touraj DARYAEE, *The Oxford Handbook of Iranian History*, Oxford University Press, New York, 37-56.
- POTTS, D. T. (2013), “Luristan and the Central Zagros in the Bronze Age”, Ed. D. T. POTTS, *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford University Press, New York, 203-216.
- POTTS, D. T. (2015), *The Archaeology of Elam: Formation and Transformation of an Ancient Iranian State*, Cambridge University Press, New York.
- RASHIDIAN, Elnaz (2019), “In Search of Cities in Elam: For a Geoarchaeological Approach to the Toponym-Hydronym Interaction”, Ed. Jan-Waalke MEYER, Emmanuelle VILA, Marjan MASHKOUR, Michèle CASANOVA ve Régis VALLET, *The Iranian Plateau during the Bronze Age: Development of Urbanisation, Production and Trade*, Maison de l'Orient et de la Méditerranée (MOM) Éditions, Lyon, 148-162.
- SALARIS, Davide (2019), “First Elymaic Attestation of Elymais” *Nabu*, 3, 147-149.
- SALEHIZADEH, Aliakbar, KHODAGHOLI, Morteza ve GANDOMKAR, Amir (2020), “Temperature Conditions for Determination of Beekeeping Regions in the Light of Climate Change. Case Study: Fars Province”, *Environmental and Climate Technologies*, 24.1, 88-104.
- SAVORY, R. M. (1986), “*Khūzistān*”, *The Encyclopaedia of Islam*, 5, E. J. Brill, Leiden, 80-81.
- SCHMITT, Rüdiger (1991), *The Bisitun Inscriptions of Darius the Great: Old Persian Text*, on behalf of Corpus Inscriptionum Iranicarum by School of Oriental and African Studies, London.
- SERDAR DİNÇER, Pınar (2019), “Eski Ahit’in İlk (?) Yunanca Çevirisi: Septuagint (LXX)”, *Akademik Hassasiyetler*, 6, 159-174.
- SHAYESTEHFAR, A., SOLEIMANI, M., MOUSAVI, S. N. ve SHIRAZI, F. (2008), “Ecological Study of Rotifers from Kor River, Fars, Iran”, *Journal of Environmental Biology*, 29.5, 715-720.
- SMITH, William (1870), *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Little, Brown and Company, Boston.
- SMITH, William (1872), *A Dictionary of Greek and Roman Geography*, John Murray, London.

- STEVE, M. J. (1992), *Syllabaire élamite Histoire et paléographie, (Civilisations du Proche-Orient Philologie Serie II)*, Recherches et Publications, Neuchâtel&Paris.
- STRABO, *The Geography of Strabo*, Çev. Horace Leonard JONES, William Heinemann Ltd, London & G. P. Putnam's Sons, New York, 1930.
- ŞEŞEN, Ramazan (1993), "Câhiz", *İslâm Ansiklopedisi*, 7, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 20-24.
- THE ACTS OF MĀR MĀRĪ THE APOSTLE*, Çev. Amir HARRAK, Society of Biblical Literature, Atlanta, 2005.
- THE ORIENTAL INSTITUTE OF THE UNIVERSITY OF CHICAGO (2004), *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago (CAD)*, 4, E, The Oriental Institute, Chicago, Illinois.
- THUREAU-DANGINS, F. (1936), "Textes de Mâri", *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, 33.4, 169-179.
- TOLMACHEVA, Marina (2001), "İstahrî", *İslâm Ansiklopedisi*, 23, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 203-205.
- TOLMACHEVA, Marina (2003), "Makdisî, Muhammed b. Ahmed", *İslâm Ansiklopedisi*, 27, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 431-432.
- USLU, Recep (1998), "Hûzistan", *İslâm Ansiklopedisi*, 18, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 436-439.
- VALLAT, François (1996), "ELAM: haltamti/Elamtu", *Nabu*, 3, 79.
- VALLAT, François (1998), "Elam i. The History of Elam", *Encyclopaedia Iranica*, 8.3, Mazda Publishers, Costa Mesa, California, 301-313.
- WATERS, Matt (2011), "Parsumaš, Anšan, and Cyrus", Ed. Javier ÁLVAREZ-MON ve Mark B. GARRISON, *Elam and Persia*, Eisenbrauns, Winona Lake, Indiana, 285-296.
- WICKS, Yasmina (2019a), *Profiling Death: Neo-Elamite Mortuary Practices, Afterlife Beliefs, and Entanglements with Ancestors*, Brill, Leiden&Boston.
- WICKS, Yasmina (2019b), "Between Highlands and Lowlands: The Ram Hormuz Plain in the Neo-Elamite and Early Achaemenid Periods, and Comments on Five Burials from the Fort Mound at Tal-i Ghazir", *Arta*, 2, 1-29.
- WILBER, Donald Newton (2014), *Iran, Past and Present: From Monarchy to Islamic Republic*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- WOODS, Christopher (2008), *The Grammar of Perspective: The Sumerian Conjugation Prefixes as a System of Voice*, Brill, Leiden&Boston.

- WRIGHT, Henry T. ve JOHNSON, Gregory A. (1975), "Population, Exchange and Early State Formation in Southwestern Iran", *American Anthropologist*, 77.2, 267-289.
- WRIGHT, Henry T., MILLER, Naomi, NEELY, James A., REDDING, Richard W. (1999), "A Late Susiana Society in Southwestern Iran", Ed. Abbas ALIZADEH, Yousef MAJIDZADEH ve Sadegh Malek SHAHMIRZADI, *The Iranian World Essays on Iranian Art and Archaeology: Presented to Ezat O. Negahban*, Iran University Press, Tehran, 64-79.
- YA'KŪBÎ, *Ibn Rusta's Kitāb al-A'lāq al-nafisa and Kitāb al-Buldān by al-Ya'qūbī*, Ed. M. J. de Goeje, E. J. Brill, Leiden, 1892.
- YA'KŪBÎ, *The Works of Ibn Wādiḥ al-Ya'qūbī: An English Translation*, Ed. Matthew S. GORDON, Chase F. ROBINSON, Everett K. ROWSON ve Michael FISHBEIN, Brill, Leiden&Boston, 2018.
- YĀKŪT EL-HAMEVÎ, *Jacut's Geographisches Wörterbuch*, Çev. Ferdinand WÜSTENFELD, In Commission bei F. A. Brockhaus, Leipzig, 1866.
- YÜCEL, Seher Demet (2013), "Bitişik Ekosistemler Arasındaki Sınırlar: Ekolojik Geçiş Zonları", *Tasarım+Kuram*, 9.15, 90-102.
- ZADOK, Ran (1987), "Peoples from the Iranian Plateau in Babylonia during the Second Millenium B.C.", *Iran*, 25, 1-26.
- ZALAGHI, Ali (2019), "An Overview of the Settlement Patterns of Susa III Period in the Upper Khuzestan: Archaeological Survey in the Western Bank of the Karkheh River", Ed. Jan-Waalke MEYER, Emmanuelle VILA, Marjan MASHKOUR, Michèle CASANOVA ve Régis VALLET, *The Iranian Plateau during the Bronze Age: Development of Urbanisation, Production and Trade*, Maison de l'Orient et de la Méditerranée (MOM) Éditions, Lyon, 109-122.

Çevrimiçi Kaynaklar

- Baktagān Lake, (2022, 27 Eylül), Erişim adresi:
<https://www.iranicaonline.org/articles/baktagan-lake-part-of-the-lake-niriz-basin-situated-about-1525-m-above-sea-level-in-the-province-of-fars-approximately>
- Elymais, (2022, 21 Ekim), Erişim adresi:
<https://www.iranicaonline.org/articles/elymais>
- Karkeh River, (2022, 27 Eylül), Erişim adresi:
<http://www.iranicaonline.org/articles/karkeh-river>
- KI, (2022, 13 Ekim), Erişim adresi:
<http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>

Eray KARAKETİR

^{lú}NIM.MA^{ki}, (2022, 21 Ekim), Erişim adresi:
<http://oracc.museum.upenn.edu/adsd/adart3/corpus>
MA, (2022, 21 Ekim), Erişim adresi:
<http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>
Mahārlu Lake, (2022, 27 Eylül), Erişim adresi:
<https://www.iranicaonline.org/articles/maharlu-lake>
NIM, (2022, 13 Ekim), Erişim adresi:
<http://psd.museum.upenn.edu/nepsd-frame.html>
NIM.MA^{ki}, (2022, 21 Ekim), Erişim adresi:
<http://oracc.museum.upenn.edu/adsd/adart3/corpus>
Zohreh River, (2022, 27 Eylül), Erişim adresi:
<https://www.itto.org/iran/attraction/694-Zohreh-River/>